

“कक्षा ७ मा अध्ययनरत पहेरी भाषा हुने विद्यार्थीहरूले स्तरीय भाषा सिक्दा गर्ने
उच्चारणगत त्रुटिहरूको अध्ययन”

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय नेपाली भाषा शिक्षा
विभाग एम.एड. दोस्रो वर्षको ५९८
पत्रको प्रयोजनका लागि
प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी
सरिता थापा
एम.एड दोस्रो वर्ष नेपाली शिक्षा विभाग
शिक्षाशास्त्र सङ्काय त्रि.वि. कीर्तिपुर
दोस्रो वर्षको रोल नं. २८०५२४
क्याम्पस रोल नं. ४५३
त्रि.वि दर्ता नं. २४३९५-९५
२०६४

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय

नेपाली भाषा शिक्षा विभाग

कीर्तिपुर, काठमाण्डौ

सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय नेपाली भाषा शिक्षा विभागअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको नेपाली शिक्षा विषयको पाठ्यक्रमअनुरूप नेपाली शिक्षा ५९८ पत्रको प्रयोजनका लागि मेरा निर्देशनमा रही 'कक्षा ७ मा अध्ययनरत पहरी भाषा हुने विद्यार्थीहरूले स्तरीय भाषा सिक्दा गर्ने उच्चारणगत त्रुटिहरूको अध्ययन' शीर्षकको शोधपत्र परिश्रमपूर्वक तयार पार्नुभएको हो । उहाँको यस अध्ययनप्रति म पूर्णरूपमा सन्तुष्ट छु । अतः त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली भाषा शिक्षा विभागमा यसको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

मिति: २०६५/०१/२६

.....

श्री महेश्वर न्यौपाने

शोधनिर्देशक

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय
नेपाली भाषा शिक्षा विभाग
कीर्तिपुर, काठमाण्डौ

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय नेपाली भाषाशिक्षा विभागअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको नेपाली शिक्षा विषयको पाठ्यक्रमअनुरूप नेपाली शिक्षा ५९८ पत्रको प्रयोजनका लागि सरिता थापाद्वारा “कक्षा ७ मा अध्ययनरत पहरी भाषा हुने विद्यार्थीहरूले स्तरीय भाषा सिक्दा गर्ने उच्चारणगत त्रुटिहरूको अध्ययन’ शीर्षकमा तयार पारिएको यो शोधपत्र स्नातकोत्तर उपाधिका लागि उचित ठहरिएकोले स्वीकृति प्रदान गरिएको छ ।

क्र.सं. नाम

दस्तखत

१.

२.

३.

४.

५.

मिति: २०६५/०२/०३

कृतज्ञताज्ञापन

प्रस्तुत शोधपत्र मैले त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय नेपाली भाषा शिक्षा विभागअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको ५९८ पत्रको प्रयोजनार्थ श्रद्धेय गुरु श्री महेश्वर न्यौपानेज्यूको कुशल निर्देशनमा तयार पारेकी हुँ । उहाँले यो शोधपत्र तयार गर्ने सन्दर्भमा विभिन्न समस्या र अड्चनहरूसँग जुभने प्रेरणा दिएर सही मार्गनिर्देशन गर्नुभयो । आफ्ना कतिपय व्यावहारिक कार्यलाई पन्छाएर कुशल र समुचित निर्देशन दिनुहुने गुरुहरूप्रति सर्वप्रथम हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

मेरो शोधकार्यको शीर्षक चयन, सामग्री निर्माण आदिको क्रममा अन्योलग्रस्त परिस्थितिमा आवश्यक सल्लाह र सुझाव प्रदान गर्नुहुने प्रा.डा. हेमाङ्गराज अधिकारी र डा पारसमणि भण्डारीज्यूप्रति हार्दिक कृतज्ञता प्रकट गर्दछु । शोधपत्रकै तयारीका क्रममा आवश्यक सहयोग गर्ने दाजु रूपक महर्जनप्रति पनि आभार व्यक्त गर्दछु ।

त्यस्तै गरी यस शोधपत्रलाई समयमा कम्प्युटर टङ्कन गरिदिने क्रिएटिभ कम्प्युटर सेन्टरकी अपरेटर सुश्री अस्वी के.सी. लाई हार्दिक धन्यावाद दिन चाहन्छु । अन्त्यमा, यस शोधपत्रको समुचित मूल्याङ्कनका लागि त्रिभुवन विश्वविद्यालय, नेपाली शिक्षा विभाग कीर्तिपुरसमक्ष प्रस्तुत गर्दछु ।

सरिता थापा

नेपाली शिक्षा विभाग

त्रिभुवन विश्वविद्यालय कीर्तिपुर

शोधसार

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय नेपाली शिक्षा विभागअन्तर्गत स्नातकोत्तर नेपाली दोस्रो वर्षको पाठ्यांश ५९८ को उद्देश्य पूरा गर्न तयार पारिएको यस शोधको शीर्षक “कक्षा ७ मा अध्ययनरत पहरीभाषा हुने विद्यार्थीहरूले स्तरीय भाषा सिक्दा गर्ने उच्चारणगत त्रुटि रहेको छ । यस शोधको उद्देश्य पहरी भाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको उच्चारणमा गर्ने त्रुटि पत्ता लगाउनु, ती त्रुटिहरू हुने कारण पत्ता लगाउनु र त्रुटिहरू निराकरणका लागि आवश्यक सुझाव प्रस्तुत गर्नु रहेको छ ।

प्रस्तुत शोधपत्रलाई निम्न सीमाभित्र राखी तयार पारिएको छ । क्षेत्रीय सामग्री सङ्कलन विधिको प्रयोग गरिएको यस शोधमा नमुना छनोट सामग्री सङ्कलन, व्याख्या तथा विश्लेषण मुख्य रूपमा रहेका छन् ।

दोस्रो अध्यायमा पहरी भाषाको चिनारी, दिने विभिन्न पक्षहरूको उल्लेख छ । यिनीहरूको पृष्ठभूमि वा उत्पत्ति, बसोवास, पारिवारिक स्थिति, भाषा शारीरिक बनोट, यिनीहरूले प्रयोग गर्ने पहिरन तथा गरगहना, पेसा, परम्परागत जीवनचक्र (जन्म, न्वारन, पास्नी , छेवर व्रतबन्ध, वैवाहिक कर्म, मृत्युकर्म) यिनीहरूले मनाउने चाडपर्व र आर्थिक अवस्था जस्ता पक्षहरूको उल्लेख गरी छोटकरीमा जानकारी दिइएको छ ।

तेस्रो अध्यायमा त्रुटिविश्लेषणको सैद्धान्तिक अवधारणा शीर्षक दिइएको छ । त्रुटिविश्लेषणको परिचय दिँदै यसको महत्त्वहरूलाई स्पष्ट पार्न खोजिएको छ । त्रुटिको प्रकृति र वर्गीकरणलाई वृक्षारेखमा देखाई क्रमैसँग तिनको परिचय दिइएको छ । त्यसपछि त्रुटिविश्लेषण प्रक्रियाको उल्लेख गर्दै वृक्षारेखमा देखाइएको छ र तिनको परिभाषा क्रमैसँग दिइएको छ ।

अध्याय चारमा उच्चारणगत त्रुटिहरूको पहिचान र व्याख्या, विश्लेषण, नाम दिइएको छ । उच्चारणमा हुने त्रुटिहरूको क्रमैसँग पहिचान गरी व्याख्या र विश्लेषण गरिएको छ । त्रुटिगत शब्दहरू पहिचान गरी तिनीहरूको छुट्टाछुट्टै तालिका बनाइ स्पष्ट

रूपमा व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ । त्रुटि उच्चारण हुने कारणहरूको पनि यस अध्यायमा उल्लेख गरिएको छ ।

पाँचौं अध्यायमा उपसंहार वा अन्तिममा पुरै अध्ययनको निष्कर्ष र सुझाव दिइएको छ । जसले त्रुटिकर्ताहरूलाई के कति कारणले त्रुटि हुने रहेछ भन्ने कुराको जानकारी हुनुका साथै सावधानी अपनाउनमा सहयोग पुऱ्याउँछ ।

विषयसूची

पृष्ठ

अध्याय - एक

शोधपरिचय

१.१ शोधशीर्षक	१
१.२ शोधप्रयोजन	१
१.३ समस्याकथन	१
१.४ अध्ययनको उद्देश्य	२
१.५ अध्ययनको औचित्य	२
१.६ शोधको सीमा	५
१.७ शोधविधि	५
१.८ पूर्वकार्यको समीक्षा	७
१.९ शोधपत्रको रूपरेखा	१०

अध्याय - दुई

पहरी भाषाको सामान्य परिचय

२.१ पृष्ठभूमि	११
२.२ बसोवास	१२
२.३ परिवार	१४
२.४ भाषा	१४
२.५ शारीरिक बनोट	१६
२.६ पहिरन तथा गरगहना	१७
२.७ पेसा	१७
२.८ परम्परागत जीवनचक्र	१८
२.९ चाडपर्व	२१

२.१० आर्थिक अवस्था	२२

अध्याय- तीन

त्रुटिविश्लेषणको सैद्धान्तिक अवधारण

३.१ परिचय	२३
३.२ त्रुटिको प्रकृति र वर्गीकरण	२६
३.३ त्रुटिविश्लेषणको प्रक्रिया	३२

अध्याय चार

उच्चारणगत त्रुटिहरूको पहिचान र व्याख्या विश्लेषण

४.१ उच्चारणगत त्रुटिहरूको पहिचान	३५
४.१.१ घोषत्वसम्बन्धी त्रुटि	३५
४.१.२. प्राणत्वसम्बन्धी त्रुटि	३६
४.१.३ ट वर्गीय वर्ण त वर्गीय वर्णमा र त वर्गीय वर्ण ट वर्गीय वर्णमा उच्चारण भई हुने त्रुटि	३६
४.१.४ अ : आ को उच्चारणमा हुने त्रुटि	३६
४.१.५ अनुनासिक उच्चारणमा हुने त्रुटि	३६
४.१.६ शब्दको सुरुमा आउने स का अगाडि इ वा अ स्वर थपिएर हुने त्रुटि	३७
४.१.७ ण र न उच्चारण हुने त्रुटि	३७
४.१.८ य ए का रूपमा उच्चारित हुने त्रुटि	३७
४.१.९ द- ध का संयुक्ततामा ध लोप हुने र द द्वित्व हुने	३७
४.१.१०. रेफ र संयुक्त ऋ को उच्चारणमा हुने त्रुटि	३७
४.१.११ उच्चारणमा ह वर्ण लोप हुने	३७
४.१.१२ क्ष र छ का रूपमा उच्चारित हुने	३७
४.१.१३ भाषिकागत प्रभावमा शब्दको उच्चारणमा हुने त्रुटि	३७
४.२. व्याख्या र विश्लेषण	३८

४.२.१ प्राणत्वको उच्चारणसम्बन्धी त्रुटि	३९
४.२.२ घोषत्वको उच्चारणसम्बन्धी त्रुटि	४०
४.२.३ अनुनासिक र अनुस्वार उच्चारणसम्बन्धी त्रुटि	४२
४.२.४. रेफ र ऋ वर्णको उच्चारणमा हुने त्रुटि	४३
४.२.५ य र ए वर्णको उच्चारणमा हुने त्रुटि	४५
४.२.६ ण न वर्णका उच्चारणमा हुने त्रुटि	४६
४.२.७ ट (ट,ठ, ड,ढ) वर्गीय वर्णको उच्चारणमा हुने त्रुटि	४७
४.२.८ क्ष/छ वर्णको उच्चारणमा हुने त्रुटि	४९
४.२.९ व/ओ वर्णको उच्चारणमा हुने त्रुटि	५०
४.२.१० द्व वर्णको उच्चारणमा गर्ने त्रुटि	५१
४.२.११ ह वर्णको लोप गरी उच्चारणमा गर्ने त्रुटि	५२
४.२.१२ शब्दोच्चारणमा गरिएका त्रुटिहरू	५३
४.३ उच्चारणगत त्रुटिका कारणहरू	५७

अध्याय पाँच

उपसंहार

५.१ निष्कर्षहरू	६०
५.२ सुझावहरू	६३

सन्दर्भसूची

अध्याय - एक

शोधपरिचय

१.१ शोधशीर्षक

यस शोधपत्रको शीर्षक “कक्षा ७ मा अध्ययनरत पहरी भाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली भाषा सिक्दा गर्ने उच्चारणगत त्रुटिहरूको अध्ययन” रहेको छ ।

१.२ शोधप्रयोजन

प्रस्तुत शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय नेपाली शिक्षा विभागअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह नेपाली दोस्रो वर्षको पाठ्यांश ५९८ को उद्देश्य पूरा गर्ने प्रयोजनका निमित्त तयार गरिएको हो ।

१.३ समस्याकथन

भाषा विचार विनिमयको एक सशक्त माध्यम हो । भाषामा उच्चारणको विशेष महत्त्व रहन्छ । उच्चारणमा हुने अशुद्धिले बोलाइ अस्पष्ट हुने, अर्थको अनर्थ हुने, अभिव्यक्ति दुर्बल र अप्रभावकारी बन्न जाने र त्यसको असर पढाइमा तथा लेखाइमा समेत पर्न जाने भएकाले यसबाट भाषा सिकाइका समस्त पक्षहरू प्रभावित हुने हुन्छन् । त्यसैले मानव जीवनको महत्त्वपूर्ण पक्ष भाषामा उच्चारणलाई ध्यान दिइएन भने स्तरीय भाषाका वक्ताका लागि गलत उच्चारण अशोभनीय र हास्यास्पदसमेत बन्दछ ।

माथि उल्लेखित कुराहरूलाई समेटेर हेर्दा यस विषयसँग सम्बन्धित समस्याहरूलाई निम्न बुँदाहरूमा प्रस्तुत गर्न सकिन्छ -

क) कक्षा ७ का पहरी मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली उच्चारणमा के कस्ता त्रुटिहरू गर्दछन् ?

ख) ती त्रुटिहरू के कारणले हुन्छन् ?

ग) उक्त त्रुटि निराकरणका लागि के कस्ता प्रयासहरू गर्न सकिन्छ ?

१.४ अध्ययनको उद्देश्य

प्रस्तुत अध्ययनका उद्देश्यहरू निम्नलिखित छन् -

क) पहरी मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको उच्चारणमा गर्ने त्रुटिहरू पत्ता लगाउनु,

ख) ती त्रुटिहरू हुने कारण पत्ता लगाउनु,

ग) ती त्रुटि निराकरणका लागि आवश्यक सुझाव प्रस्तुत गर्नु ।

१.५ अध्ययनको औचित्य

नेपालको प्रमुख भाषा नेपाली हो । नेपाली भाषा नै सम्पर्कको भाषा, बहुसङ्ख्यक नेपालीको मातृभाषा, कार्यालयीय भाषा र शिक्षणको भाषा भएकाले नेपाली भाषाको प्रयोगमा शुद्धता हुनु अति आवश्यक छ । यस क्रममा भाषाको शुद्धता तथा त्रुटिविहीन भाषिक प्रयोगका लागि विशेष ध्यान दिनु आवश्यक देखिन्छ । यस परिस्थितिमा विद्यार्थीहरूले गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन विश्लेषण गरेर त्रुटिको निराकरणका लागि उपायहरू अपनाउन सकिन्छ । भाषाको माध्यमद्वारा नै विभिन्न अनुभव तथा ज्ञान र क्षमताहरू प्राप्त हुन्छन् । त्यसैले भाषाको शिक्षणका क्रममा कसरी भाषा शिक्षण गरेको खण्डमा विद्यार्थीहरूमा त्रुटिको मात्रा कम गर्दै लैजान र शुद्ध एवम् स्पष्ट भाषाको प्रयोगमा पूर्णता दिलाउनतर्फ उन्मुख गर्न सकिन्छ भन्ने कुराको जानकारीका लागि प्रथमतः विद्यार्थीहरूले गर्ने त्रुटिको व्यापक अध्ययन गर्नु आवश्यक हुन्छ ।

कुनै पनि समस्याको निराकरणका लागि समस्याका तत्त्वहरू फेला पार्नुपर्दछ । त्यस्तै भाषामा त्रुटि निराकरणका लागि त्रुटिका तत्त्वहरू फेला पार्न सक्नुपर्छ । जब त्रुटिका तत्त्वहरू फेला पर्दैनन् तबसम्म तिनबाट हुनसक्ने परिणामको निराकरण गर्न सकिँदैन । त्रुटि विद्यार्थीको कमजोरी मात्र नभई सिकाइको प्रक्रिया एवम् आधार पनि हो । विभिन्न जातिगत समुदायका मातृभाषाहरूमध्ये नेपाली भाषाको सामाजिक र अन्तर्राष्ट्रिय भूमिकासमेत उच्च रहेको कारण हाम्रो देशमा नेपाली भाषालाई दोस्रो भाषाका रूपमा सिक्न चाहने विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या पनि बढ्दो क्रममा रहेको छ । यसकारण विद्यार्थीहरूको नेपाली भाषाको स्तरीय उच्चारणमा ख्याल गर्नु आवश्यक हुन आउँछ । भाषाका शब्दहरूमा उच्चारण गर्दा कहाँ र कसरी त्रुटि हुने गर्दछन् ? त्रुटिको प्रकृति कस्तो छ ? त्रुटि के कारणले हुन्छ ? भन्ने कुराको जानकारी हुन सकेमा शिक्षण सिकाइमा उपयुक्त तरिका अपनाएर शिक्षण विधिको छनोट गर्न सजिलो पर्दछ । भाषाको उच्चारणमा व्यक्तिगत र सामूहिक अभ्यासमा जोड दिएर त्रुटि निराकरणका लागि आवश्यक र उपयुक्त विधिहरूको छनोट गर्न सकिन्छ । भाषा सिकाइमा आ-आफ्नै मातृभाषाको प्रभाव परेको हुन्छ । यी सबै कार्यका लागि त्रुटिको अध्ययन विश्लेषणले विशेष सहयोग गर्दछ । नेपाली भाषा सिकाइका क्रममा देखिने त्रुटिहरूलाई विभिन्न भाषिक एकाइगत त्रुटिका आधारमा तहगत रूपमा अध्ययन विश्लेषण गर्दा सरल र स्पष्ट हुने कुरा निर्विवाद छ । त्यसैले त्रुटिको अध्ययनका क्रममा नेपाली भाषाका त्रुटिहरूलाई भाषिक एकाइगत त्रुटिका आधारमा अध्ययन विश्लेषण गर्दा शब्द र साना-साना वाक्यहरूको उच्चारण प्रक्रियामा नै त्रुटिको स्पष्ट र सही पहिचान गर्न सकिन्छ ।

नेपाली भाषा प्रथम भाषाका रूपमा शिक्षण गरे पनि हाल यस भाषालाई दोस्रो भाषाका रूपमा सिक्ने विद्यार्थीको सङ्ख्या बढ्दै गएको देखिन्छ । भाषालाई शुद्ध र स्पष्ट रूपले अभिव्यक्त गर्ने क्षमता विकासका लागि शब्दको उच्चारणमा शुद्धता ल्याउनु अत्यावश्यक हुन्छ । शब्दोच्चारणमा त्रुटिहरूको निराकरणका लागि प्रथमतः सो उच्चारणका क्षेत्रमा गर्ने तथा हुनसक्ने त्रुटिहरूको अध्ययन हुनु जरुरी हुन्छ । हाम्रो

जस्तो बहुजातीय र बहुभाषिक देशमा एकै किसिमको भाषा नभई फरक फरक भाषा बोल्ने गरिन्छ । अध्ययनका लागि भाषिक विविधता भएका भिन्न भिन्नै समाजका विद्यार्थीहरू विद्यालयमा आउने गर्दछन् । यस्ता सामाजिक विविधता भएका विद्यार्थीहरूले त्रुटिरहित तरिकाबाट भाषा सिक्न सक्दैनन् र उनीहरूले गर्ने त्रुटिको प्रकृति पनि एकै किसिमको नभई फरक फरक हुन सक्छ । किनकि उनीहरूमा आफ्नै मातृभाषाको प्रभाव परेको हुन्छ । यसर्थ आफ्नो ज्ञान, अनुभव तथा क्षमता प्रदर्शन गरेर अरुलाई प्रभावित पार्न त्रुटिविहीन भाषा प्रयोगको आवश्यकता भएकाले त्रुटिविश्लेषणको महत्त्व भन बढेको छ ।

त्रुटि विश्लेषण भाषा सिकाइ प्रक्रियाको अध्ययन गर्ने महत्त्वपूर्ण युक्ति हो । त्रुटिको महत्त्व भाषाको कुनै एक पक्षमा मात्र सीमित नभई विविध पक्षहरूमा रहेको छ । त्यसैले आधार तहदेखि नै सुधार गर्न, सुदृढ पार्न राम्रो ध्यान पुऱ्याउन सकेको खण्डमा शिक्षाका माथिल्ला तहहरूमा सफलताको आशा गर्न सकिन्छ । तल्लो तहका विद्यार्थीहरूले गर्ने सामान्य प्रकारका त्रुटिहरूलाई समयमा नै निराकरण गरी शुद्ध भाषा उच्चारणतर्फ उन्मुख गराउन प्राथमिक तहदेखि नै भाषासम्बन्धी त्रुटिको अध्ययन हुनु आवश्यक छ ।

पहरी मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषालाई दोस्रो भाषाका रूपमा सिक्छन् । त्यसो हुँदा पहरी भाषाको प्रभाव नेपाली भाषामा प्रशस्त मात्रामा परेको हुन्छ । यस सन्दर्भमा प्राथमिक तहदेखि नै उनीहरूको भाषासम्बन्धी त्रुटिको अध्ययन हुनु आवश्यक छ ।

पहरी मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषालाई दोस्रो भाषाका रूपमा सिक्दा पनि पहरी भाषाको प्रभाव नेपाली भाषामा परेको हुन्छ । यसले गर्दा नेपाली भाषाका विभिन्न पक्षहरूमा उनीहरूले त्रुटि गर्ने सम्भावना बढी हुन्छ । त्यसकारण समयमा नै त्रुटिको अध्ययन विश्लेषण गरी भाषामा शुद्धता सरलता र स्पष्टता ल्याउनका लागि

पहरी भाषी विद्यार्थीहरूले गर्ने त्रुटिको अध्ययन हुनु जरुरी हुन आउँछ । पहरी भाषी विद्यार्थीहरूलाई नेपाली भाषा सिक्दा उनीहरूलाई पर्ने अप्ठ्यारो वा कठिनाइ र गल्तीलाई कम गर्दै प्रभावकारी रूपले भाषा सिकाउन मनोवैज्ञानिक अध्ययन आवश्यक पर्दछ । पहरी मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषा सिक्दा भाषिक पृष्ठभूमिको अधिक प्रभावको कारण भाषाका विभिन्न पक्षमा त्रुटि गर्न सक्छन् । यस्ता पक्षहरू उच्चारण, वाक्यगठन, वर्णविन्यास, सस्वर पठन आदि हुन् । यस अध्ययनले उच्चारणसम्बन्धी त्रुटिहरू निराकरण गरी भाषा शिक्षणमा थप प्रभावकारिता ल्याउन महत्त्वपूर्ण सहयोग तथा सुझाव दिने अपेक्षा अध्येताले लिएको छ ।

१.६ शोधको सीमा

प्रस्तुत शोधपत्रको शीर्षक **कक्षा ७ मा अध्ययनरत पहरी भाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली भाषा सिक्दा गर्ने उच्चारणगत त्रुटिहरूको अध्ययन** राखिएको भए पनि विविध कठिनाइका कारणले यो शोधपत्रलाई निम्न सीमाभित्र सीमित पारिएको छ :-

- क) यस अध्ययनमा ललितपुरको वडिखेल गा.वि.स. अन्तर्गत रहेका कक्षा ७ मा अध्ययनरत पहरी भाषी विद्यार्थीहरूलाई लिइएको छ ।
- ख) शब्दोच्चारणअन्तर्गत कक्षा ७ मा अध्ययनरत पहरी मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको उच्चारणमा गर्ने त्रुटिहरूलाई लिएको छ ।
- ग) यो अध्ययन त्रुटिहरूको पहिचान र वर्णन विश्लेषणमा सीमित रहेको छ ।
- घ) यस अध्ययनका लागि :- श्री पथप्रदर्शक नि.मा.वि., किटिनी उ.मा.वि., सूर्योदय शैक्षिक प्रतिष्ठान र लालीगुरास इङ्गलिस बोर्डिङ्ग स्कूलका गरी जम्मा १०० जना विद्यार्थीहरूका उच्चारण कार्यहरूमा मात्र केन्द्रित रहेको छ ।

१.७ शोधविधि

प्रस्तुत शोधमा क्षेत्रीय सामग्री सङ्कलन विधिको प्रयोग गरिएको छ -

क) नमुना छनोट

यस अध्ययनका लागि आवश्यक सामग्री सङ्कलन गर्न ललितपुर जिल्लाको वडिखेल गा.वि.स. को श्री पथप्रदर्शक नि.मा.वि., किटिनी उ.मा.वि. र निजीतर्फका सूर्योदय शैक्षिक प्रतिष्ठान र लालीगुरास इ. स्कुलका जम्मा १०० जना विद्यार्थीहरूलाई नमुनाको रूपमा लिइएको छ। उक्त विद्यार्थीहरूलाई निर्धारित शब्दसूचीको उपयोग गरी शब्दोच्चारणसम्बन्धी परीक्षण गरिएको छ।

ख) सामग्री सङ्कलन

प्रस्तुत अध्ययनका लागि आवश्यक सामग्री सङ्कलन गर्न उक्त विद्यालयहरूका कक्षा ७ का विद्यार्थीहरूलाई पाठ्यपुस्तकबाट उच्चारणका दृष्टिले त्रुटिपूर्ण हुनसक्ने समस्यामूलक शब्दसूची तयार पारी उच्चारण गर्न लगाइएको थियो। स्वतन्त्र संवादका आधारमा पनि केही शब्दहरू छनोट गरियो। त्यसै गरी पाठ्यपुस्तकबाट छानिएका पाठहरूबाट केही अंश सस्वर पठन गर्न लगाई तिनको अवलोकनबाट समस्यायुक्त शब्दहरूको निर्धारण गरिएको थियो।

ग) व्याख्या तथा विश्लेषण

यस अध्ययनमा माथि उल्लेखित आधारबाट सामग्री सङ्कलन गरेपछि छानिएका शब्दहरूलाई उच्चारण गर्न लगाई त्यसकै आधारमा त्रुटिहरूको व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ। उक्त त्रुटिहरूलाई तालिकीकरण गरी त्रुटिहरूको सङ्ख्या टिपोट गरी विश्लेषणात्मक वर्णनात्मक विधि अपनाई प्रस्तुत गरिएको छ। अन्त्यमा निष्कर्ष निकाली निष्कर्षकै आधारमा सुझावहरू प्रस्तुत गरिएको छ।

१.८ पूर्वकार्यको समीक्षा

कुनै पनि अनुसन्धान यस पूर्व सम्बन्धित विषयमा के कति कार्यहरू भएका छन् भन्ने लेखाजोखाका आधारमा गर्नु राम्रो हुन्छ, किनभने विगतका अनुभवहरूले वर्तमानलाई अगाडि बढाउन सहयोग पुऱ्याउँछन् । पूर्व अध्ययनको जानकारीले तत्सम्बन्धमा के कस्ता प्रायोगिक तथा सैद्धान्तिक प्रयासहरू भएका छन् - ती प्रयासहरू कुन पक्षसँग सम्बद्ध छन् र नयाँ उपयुक्त प्रविधिहरू के अपनाउँदा भाषा सिकाइका त्रुटिहरूलाई कम गर्न सकिन्छ भन्ने सोच वा सुझावहरू दिइएका छन् भन्ने जानकारी प्राप्त गर्न सकिन्छ । त्यसैले तल यस अध्ययनसँग सम्बद्ध सहयोगी पूर्वकार्यहरूको चर्चा क्रमशः गरिएको छ -

हेमाङ्गराज अधिकारीद्वारा “नेपाली वर्ण विन्यासमा पाइने त्रुटिहरूको अध्ययन (२०४२)” लघु अनुसन्धानको प्रतिवेदन प्रस्तुत छ । यो अध्ययन खास भाषा भाषीका विद्यार्थीहरूमा केन्द्रित नभई प्रमाणपत्र तह प्रथम वर्षमा अध्ययन गर्ने केही विद्यार्थीहरूमा आधारित छ । यसको मूल उद्देश्य प्रमाणपत्र तहमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूको वर्णविन्यासमा त्रुटिको पहिचान गर्नु र ती त्रुटिका समस्याहरूलाई हटाउन सुझाव दिनु रहेको छ । प्राप्त तथ्यका आधारमा नेपाली भाषामा ‘श’, ‘ष’, ‘स’ को प्रयोग ‘ब’ र ‘व’ को प्रयोग ‘न’ र ‘ण’ को प्रयोग, चन्द्रविन्दु र शिरविन्दुको प्रयोग, संयुक्त व्यञ्जनमा ‘य’, ‘व’ र ‘ह’ को प्रयोग, ‘य’, ‘ए’ को प्रयोगमा केन्द्रित रहेको छ । यस अनुसन्धानमा १०० जना विद्यार्थीहरूलाई प्रतिनिधिको रूपमा लिइएको छ र वर्णविन्यासमा पाइने त्रुटिहरूको पहिचान गरी यिनीहरूका समस्या समाधानका लागि सुझाव दिइएको भए तापनि यो अनुसन्धान हिज्जे पक्षमा मात्र केन्द्रित देखिन्छ ।

हेमाङ्गराज अधिकारीद्वारा लिखित “भाषा शिक्षण: केही परिप्रेक्ष्य तथा पद्धति” (२०५९) पनि त्रुटिसम्बन्धी अध्ययनका दृष्टिले उल्लेखनीय रहेको छ । यस पुस्तकको अध्याय ९ मा “नेपाली भाषाको प्रयोगमा देखापर्ने त्रुटि” शीर्षकमा भाषिकाका दृष्टिले हुने त्रुटिहरू, सिकाइ प्रक्रियागत त्रुटिहरू, जटिलतागत त्रुटिहरूको बारेमा चर्चा गरिएको छ । यसमा नेपाली भाषामा गर्ने त्रुटिहरूका विभिन्न पक्षहरूका साथै उच्चारणगत त्रुटिहरूको प्रस्तुति सोदाहरण गरिएको छ । यसले त्रुटिसम्बन्धी सैद्धान्तिक अवधारणाका साथै उच्चारणसम्बन्धी अध्ययनलाई सहयोग पुऱ्याउने देखिन्छ ।

केदारप्रसाद शर्मा र माधवप्रसाद पौडेलद्वारा लिखित “नेपाली भाषा र साहित्य-शिक्षण (२०६०) पुस्तक पनि उल्लेखनीय छ । यसमा उच्चारणको आवश्यकता उच्चारणमा हुने त्रुटिहरू, उच्चारण शिक्षणका क्रियाकलाप र उच्चारणसम्बन्धी त्रुटिहरू हुनका कारणहरू साथै वर्णविन्यासगत त्रुटिहरूका बारेमा पनि चर्चा गरिएकोले उक्त पुस्तकले उच्चारणसम्बन्धी अध्ययनलाई सहयोग पुऱ्याउने देखिन्छ ।

मीना श्रेष्ठ २०६१ द्वारा “कक्षा ६ मा अध्ययनरत नेवारी (नेपाल) मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको उच्चारणमा गर्ने त्रुटिहरूको विश्लेषण” शीर्षकमा शोधपत्र प्रस्तुत गरिएको छ । यो शोधको मूल उद्देश्य कक्षा ६ मा अध्ययनरत नेवारी मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको उच्चारणमा गर्ने त्रुटिहरूको पहिचान, वर्णन र विश्लेषण गरी उक्त त्रुटिका कारण पत्ता लगाउनु रहेको छ । यो शोध काठमाडौं जिल्लाका ८ वटा विद्यालयमा अध्ययनरत नेवारी मातृभाषी विद्यार्थीहरूमध्येबाट १०-१० जना गरी ८० जना विद्यार्थीहरूको अध्ययनमा सीमित गरिएको छ ।

शेरबहादुर बानियाँ (२०६०) द्वारा कक्षा ५ का लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली उच्चारणमा गर्ने त्रुटिहरूको विश्लेषण” शोध अध्ययन प्रस्तुत गरिएको छ । यस शोधको मूल उद्देश्य कक्षा ५ मा अध्ययनरत लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले उच्चारणमा गर्ने त्रुटि पत्ता लगाउनु त्रुटिहरूको वर्गीकरण, वर्णन विश्लेषण गर्नु उक्त त्रुटि हुनाका कारण पत्ता

लगाउनु र निष्कर्ष निकाली निराकरणका लागि सुभावरू प्रस्तुत गर्नु रहेको छ । प्रस्तुत अध्ययन पाँचथर जिल्लाका १० वटा विद्यालयबाट ८/८ जना गरी ८० जना लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूलाई नमुना जनसङ्ख्याका रूपमा लिइएको छ । यसमा शब्द र वर्ण उच्चारणका लागि १५० वटा शब्द लिइएको छ र विद्यार्थीहरूलाई पालैपालो उक्त शब्दहरू उच्चारण गर्न लगाएर टेपरेकर्ड गरिएको छ । यस अध्ययनमा लिम्बू भाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली उच्चारण गर्दा हुने त्रुटि पत्ता लगाउनु र सुभावरू प्रस्तुत गर्नु जस्ता उद्देश्य रहेका छन् ।

गङ्गाबहादुर के.सी. (२०५५) द्वारा सुर्खेत जिल्लाका कक्षा ५ उत्तीर्ण मगरभाषी विद्यार्थीहरूमा पाइने त्रुटिहरूको अध्ययन' नामक शोध पनि रहेको छ । यस अध्ययनमा सुर्खेत जिल्लाका तीनवटा विद्यालयहरूबाट २०/२० जना विद्यार्थीहरूको सहभागितामा सस्वरपठन र शब्दोच्चारणका लागि सामग्रिहरू टेपरेकर्ड गरेर त्यसकै आधारमा विश्लेषण गरिएको छ । यसमा मुख्य गरी 'ट', 'त' वर्णको अभाव देखाइएको छ । अनुनासिक र संयुक्त उच्चारणका त्रुटिहरूको अध्ययन भए तापनि विषयवस्तु व्यापक रहन गई सतही अध्ययन देखिन्छ । यसमा कविताको सस्वरपठन, शब्दोच्चारण, वाक्यगठन र वर्णविन्यासमा विद्यार्थीहरूले गर्ने त्रुटिहरू पत्ता लगाउनु, तिनीहरूको तुलनात्मक अध्ययन गर्नु, विश्लेषण गर्नु र प्राप्त निष्कर्षका आधारमा सुभावरू प्रस्तुत गर्नु जस्ता उद्देश्यहरू राखिएका छन् ।

निचोडमा पूर्वअध्ययनको समीक्षा गर्दा त्रुटिविश्लेषणसम्बन्धी धेरै धेरै अनुसन्धानहरू भएका देखिन्छन् । अन्य थुप्रै भाषामा उच्चारणगत त्रुटिका अध्ययनहरू पनि भएका छन् तर हालसम्म पहरी भाषाको अध्ययन कुनै पनि क्षेत्रमा भएको पाइएको छैन । सम्भवत पहरी भाषाको अध्ययनको पहिलो शोध अध्ययन नै यही हुन सक्छ । प्रस्तुत अध्ययन पूर्व शोध अध्ययन र विभिन्न पत्रपत्रिका तथा पाठ्यपुस्तकको आधारमा गरिएको छ । पहरी भाषासम्बन्धी कुनै पनि अध्ययन नभेटिनुले यस अध्ययनलाई

सामग्री जुटाउन कठिन परेको र पहरी भाषासम्बन्धी अभिलेखहरू तथा भाषाको बारेमा पनि कमै मात्र उल्लेख हुनाले अध्ययनलाई विस्तार गर्न केही समस्या आए पनि यस अध्ययनले सम्बन्धित क्षेत्रमा थोरै भए पनि सुधार हुने अपेक्षा गरिएको छ ।

१.९ शोधपत्रको रूपरेखा

प्रस्तुत शोधपत्रको रूपरेखा यसप्रकार रहेको छ:

अध्याय एक: शोधपरिचय

अध्याय दुई: पहरी भाषा परिचय तथा विद्यमान अवस्था

अध्याय तीन: त्रुटि विश्लेषणको सैद्धान्तिक परिचय

अध्याय चार: उच्चारणगत त्रुटिको व्याख्या, विश्लेषण र त्रुटिका कारणहरू

अध्याय पाँच: उपसंहार

सन्दर्भग्रन्थसूची:

अध्याय - दुई

पहरी भाषाको सामान्य परिचय

कुनै जाति विशेषलाई चिनाउने उसको धर्म संस्कृति पेशा, जात, वर्ण भाषा आदि हुन । यी मध्ये प्रमुख आधार उसको मातृभाषा नै हो । नेपाल भाषिक र सांस्कृतिक विविधता भएको मुलुक हो । २०५८ को जनगणनाअनुसार नेपालमा ९२ भाषाहरू मातृभाषाका रूपमा बोलिन्छन् । हाल आएर नेपालका सबै मातृभाषालाई राष्ट्रभाषा मानिएको छ (अन्तरिम संविधान २०६३) । नेपालका मातृभाषाको पहिचान वा निर्धारणको प्रयास विभिन्न समयमा विभिन्न व्यक्ति र संस्थाबाट हुँदै आएको छ । जनगणनाहरूमा मातृभाषाहरूको सङ्ख्या भने फरक-फरक रहेको छ । तिनमा अन्य, अज्ञात र उल्लेख नभएको भनिएकालाई छोडेर भाषाहरूको संख्या ४४ (२००९/११), ३६ (२०१८), १७ (२०२८), १८ (२०३८), ३२ (२०४८) र ९२ (२०५८) रहेको छ । देशको भाषिक स्थितिको अध्ययन विश्लेषण गरिनु भाषावैज्ञानिक अध्ययन र भाषा योजनाका लागि महत्त्वपूर्ण हुन आउँछ । (यादव, २०६१, प्रज्ञा, अंक १००)

नेपालमा धेरैजसो फरकफरक मातृभाषा भएका व्यक्तिहरू एकै ठाउँमा बसेको स्थिति पाइन्छ । यस्तो अवस्थामा फरक मातृभाषीबीच आर्थिक, सामाजिक र अन्तर्व्यक्तिक सम्बन्धका विविध क्षेत्रमा सञ्चार र अन्तर्क्रियाको आवश्यकता पर्नु स्वाभाविकै छ । यस्तो अवस्थामा तिनीहरूबीच सम्पर्क भाषाको आवश्यकता पर्दछ । त्यसका लागि नेपाली भाषाले सम्पर्कको रूपमा बढी काम गर्दछ ।

नेपालमा विविध जनजातिका मानिसहरू बसोबास गर्दै आएका छन् । ती मध्ये एक पहरी जाति पनि हो । जातीय अध्ययनकर्ताहरूका अनुसार यसलाई तामाङ्ग जातिको शाखाका रूपमा लिइन्छ, भने कसैले नेवारी त कसैले क्षेत्रीसँग गाँसिएको कुरा उल्लेख गरेको पाइन्छ । (गौतम, सन् १९९४, पृ. १४१)

२.१ पृष्ठभूमि

यस जातिको नाम र मूल थलोका बारेमा विभिन्न कथाहरू पाइन्छन् । जस्तै कुनै समयमा भादगाउँका नेवार राजाले राज्य गर्दथे । यसै पहरी समुदायका मानिसहरू राजदरवारका भान्छे थिए । पकाउने सिलसिलामा खाने कुराहरू राजालाई पठाउनुभन्दा अगाडि चाख्ने गरेका कुरा राजाले थाहा पाई बुझलाई मान्छेहरू खटाए र खानेकुरा चाखेपछि हातमा लागेको फोहोर आफूले लगाएका लुगाहरू अर्थात् सुरुवालमा पुछ्ने गरेको पनि पत्ता लाग्यो । यो कुरा राजालाई मन परेन र यस समुदायका सबैलाई १२ वर्षको लागि देश निकाला गरियो । यसरी देश निकाला भएपछि उनीहरू राजाको आदेश अनुसार वरपरको जङ्गल अथवा पाखा पहरामा बस्न थाले । उनीहरू त्यही जङ्गलमा पाइने कन्दमूल फलफूल खाएर जीवनयापन गर्दथे । यसरी पाखा पहरामा बसकेकाले पहरी नाम रहन गएको हो भन्ने भनाइ छ भने अहिले पनि यी जातिहरू नड, कपाल नकाट्ने र प्राकृतिक तवरले नै फोहोरी देखिन थाले र आफ्नो देश निकालाको समय पूरा भई सहर फर्केपछि राजाले तिनीहरूलाई गोदावरीको करिव तीन किलोमिटर पर कोल्कु भन्ने ठाउँमा बस्न अनुमति दिए । उक्त स्थानमा बस्दै आएका अरु जनजातिहरूले उनीहरूलाई फोहोरी भन्न थाले र यही फोहोरी शब्द अपभ्रंश हुन गई पहरी भएको हो भन्ने पनि कथन पाइन्छ । (गौतम, सन् १९९४, पृ. १४१)

यस जातिको मूल जडका बारेमा विभिन्न काल्पनिक अनुमानहरू पाइन्छन् । केही विद्वान्हरूले यी जातिहरूको उत्पत्ति क्षेत्रीहरूको बंशबाट भएको हो भनेका छन् । अर्कोतिर यस कुरालाई मान्न सकिन्न किनभने यस जातिका बारेमा भक्तपुर जिल्लाको हेजे भैरवका शिलालेखमा उल्लेख गरे अनुसार यस जातिलाई नेवार जातिका रूपमा लिन सकिन्छ र वास्तवमा यो पहरी जात नेवार वर्गमा नै पर्ने प्रमाण भेटिएको छ । तर यो जाति नेवारसँग नमिल्नाका कारण यिनीहरू १२ वर्ष जङ्गल बसी आएकाले प्रायःजसो आफ्नो छुट्टै पहिचानका साथ पहरी भनिने गरेको पाइन्छ । पलान्चोकका वासिन्दाहरूका

भनाइअनुसार उनीहरू नेवारबाट परिवर्तन भएर पहरी भएको हो भनी बूढापाकाहरू बताउँछन् । अर्को कथनअनुसार जब अरु जातिहरू काठमाडौंमा बसाइँ सर्न थाले आर्थिक अवस्था कमजोर भएका नेवारहरू सहर छोड्न बाध्य भए र तिनीहरू सहरको वरिपरिका पहाडहरूमा बसाइँ सरे । यसरी पहाडमा बसाइँ सरेपछि त्यस भेगमा बस्दै आएका तामाङ जातिसँग पहाडमा मिलेर बसोबास गर्दा पहरी जाति धेरै कुरामा तामाङ जातिसित पनि प्रभावित भयो । समय वित्दै गएपछि यी मानिसहरूबीच अन्तरविवाह सुरु भयो यसरी नै आफ्ना पुर्खाहरू पहरी जाति भएको विश्वास गरिदै आएको पाइन्छ (गौतम, सन् १९९४, पृ. १४१) ।

तसर्थ शिलालेखमा कुँदिएका प्रमाण अनुसार र यिनीहरूको रीतिरिवाजले गर्दा वास्तवमा यो पहरी जातिको मूल वंश भनेको भक्तपुरका नेवार जाति नै हो भन्न सकिन्छ । यसरी विभिन्न सिद्धान्तअनुसार यस जातिको उपत्यकामा बसाइँ सराइसँगै उपत्यका बाहिर पनि बसाइँ सरेका कारण उपत्यकाको पुरानो वासिन्दा मान्न सकिन्छ । आफूलाई वैश्य जाति मान्ने यो जातिले आजभोलि पहरीबाट पहारी हुँदै पहाडी लेख्न थालेको पाइन्छ ।

२.२ बसोवास

यस पहरी जातिका मानिसहरूको बसोवास नेपालका विभिन्न जिल्लाहरूमा भएको पाइन्छ । जस्तै: ललितपुर, काभ्रे, मकवानपुर र सिन्धुपाल्चोक । ललितपुरको बडिखेल, सिखर्पा (टीका भैरव) इटाइटी, फडे (लेले) टौखेल (गोदावरी) र ध्याम्पे डाँडा, (चापागाउँ) यो जातिका बसोवासका मुख्य क्षेत्रहरू हुन् । काभ्रे जिल्लाका खोपासी किट्नी, दोघाट, माथिल्लो गाउँ, तल्लो गाउँ र पलान्चोक आदि गाउँहरूमा पनि यो जातिको बसोवास पाइन्छ । यी माथिका जिल्ला तथा गाउँहरूबाहेक मकवानपुरको बेतनी र कुलेखानी तथा सिन्धुपाल्चोक जिल्लाको साँगा गाउँमा पनि यो जाति बस्दै

आएका छ । यो जातिका घरको गणना अनुसार ललितपुरमा करिवन ४० देखि ५० घरधुरी तथा पलान्चोकमा ११० देखि १२० घरधुरी रहेको पाइन्छ । पलान्चोकका पहेरीहरूले आफूलाई अरु जिल्लाका पहेरीहरूभन्दा उच्च वर्गको मान्ने गरेको पाइन्छ । (गौतम, सन् १९९४, पृष्ठ १४१)

२.३ परिवार

पहेरी जातिका मानिसहरूको अरु मुख्य जातिहरूको जस्तै समाजमा परिवार सङ्ख्या बढ्दै गएको पाइन्छ । हिजोआज आधुनिक परिवेश देश वरिपरिका वातावरणको प्रभावले गर्दा यिनीहरू एकल परिवारतिर आकर्षित हुँदै गएको पाइन्छ । जब घरका कुनै पुरुषले बिहे गर्दछ अनि परिवारबाट छुट्टै अलग भएर बस्ने लहड चलेको देखिन्छ । यस जातिको समाजमा महिलालाई आदर एवम् सम्मान गर्ने परम्परा छ, तसर्थ यस जातिको समाजलाई महिला नेतृत्व मुखी समाज मान्न सकिन्छ, भन्ने कुरालाई पहिलेदेखि आमाको नातागोताबाट नै विवाह गर्ने चलनले प्रमाणित गर्दछ ।

२.४ भाषा

नेपालका ९२ वटा भाषाहरूमध्ये एक पहेरी भाषालाई तिब्बती बर्मेली भाषा परिवारका रूपमा गणना गरिएको छ । त्यो नेपालका पहेरी जातिले प्रयाग गर्छन् । यस जातिको भाषाको छुट्टै लिपि भने पाइदैन । ललितपुर जिल्लाको पाटन तथा यस वरपरका गाउँहरूमा र धुलिखेलमा बोलिने नेवार भाषाले पहेरी भाषासँग प्रत्यक्ष सम्बन्ध राख्दछ । पहेरी भाषाले नेवारी भाषासँग नजिकको सम्बन्ध राखे पनि बोल्दा तामाङ्ग भाषाको लवज निकालेर बोल्ने गरेको पाइन्छ । तामाङ र अन्य वरपरका भाषासँगको लयगत समानताले यस कुराको पुष्टि हुन्छ ।

पहरी भाषाका केही शब्दलाई नेपाली, नेवारी र अङ्ग्रेजीसित तुलना गरेर हेर्दा यस्तो स्वरूप देखिन्छ ।

नेपाली	पहरी	नेवारी	अङ्ग्रेजी
म	जी	जी	I
पानी	लुखु	लः	Water
होइन	मखे	मखु	No
हो	ख्यू	खः	Yes
अबेर भयो	लिवा रिर्रो	लिवाट	Its (getting) late
खाना खायौ?	जा न्हटिरा?	जा नये धुनला?	have you eaten?
खेत रोप्न जाऊँ	या पायरो हुया	वा प्युउ वनेनु	let's go sow the field
तपाईंलाई सन्चै छ ।	छिन्त सुख डुला	छिट म्हुं फु?	are you well?

माथिको तालिकाले नेवारी र पहरी भाषामा समानता छ भने कुरा स्पष्ट पार्दछ । किनभने कतिपय शब्द एउटै बोलिएको पाइयो भने कतिपय उस्तै उस्तै र कतिपय शब्दमा वर्ण मात्रै भएपनि एउटै भेटियो । जस्तै म लाई दबै भाषिले 'ज' भनी बोलेको र 'हो' शब्दलाई पनि पहरीले ख्यू, नेवारीले 'ख' र होइन शब्दलाई पहरीले 'मखे' नेवारीले मखु भनी उच्चारण गर्दा उस्तै बोलिने गरेको पाइयो। त्यस्तै पानी शब्दमा पहरीले लुखु र नेवारीले 'ल' भन्दा 'ल' वर्णको उच्चारण दुबै भाषीमा भएको पाइयो । जस्तै अन्य शब्दहरू अबेर भयो भन्नामा पहरीले लिवा रिर्रो र नेवारीले लि वाट भन्दा दुबै भाषीले लिको उच्चारण गरेको पाइयो । यसले गर्दा पहरी र नेवारी भाषामा धेरै समानता पाइन्छ । (प्रज्ञा, अङ्क १०० पृ. ८३)

वक्ताको सङ्ख्याका हिसाबले नेपालको दोस्रो ठूलो भाषा परिवार चीन तिब्बती अथवा भोट-चिनियाँ परिवारको भाषा हो । नेपालमा यस परिवारका भाषाका वक्ताको सङ्ख्या २०५८ सालको जनगणनाअनुसार १८.२६ प्रतिशत छ । नेपालमा यस परिवारका भाषाहरू सबैभन्दा धेरै ५७ वटा छन् । ती भाषाहरूमध्ये पहरी भाषा भोट बर्मेली शाखाको हिमाली उपशाखाअन्तर्गत पर्ने महाकिराँती वर्गको एक भाषा हो । जसलाई वृक्षारेखमा यसप्रकारले देखाइएको छ ।

वृक्षारेख नं. २.१
भोट-चिनिया परिवार
भोट-बर्मेली शाखा

बृक्षारेख नं २.२
चीन-तिब्बत भाषापरिवार
(चीन साय भाय् खलः)

सम्बन्धित विद्वान्हरूका अनुसार भाषाको क्षेत्रगत आधारमा काठमाडौं क्षेत्रीय पाटन क्षेत्रीय, भक्तपुर क्षेत्रीय, चित्लाङ्ग क्षेत्रीय तथा पहरी क्षेत्रीय गरी मुख्यतः पाँच किसिमका छन् । यस विभाजनमा राष्ट्रिय जनगणनामा पहरीलाई बेग्लै भाषा मानिएको छ ।

आजभोलि आएर पहरी भाषा नयाँ पिढीहरूले कम बोलेको पाइन्छ । परिणाम स्वरूप यो भाषा विस्तारै लोप हुँदै जाने स्थिति देखिन्छ ।

२.५ शारीरिक बनोट

पहरी जातका मानिसहरूलाई हेर्दा तामाङ्ग जातिका जस्ता देखिन्छन् । सानो कदको हृष्टपुष्ट र अलि कालो वर्णका तर सफा छाला भएका हुन्छन् । उनीहरूका आँखा स-साना तथा नाक सानो थेंचो मध्यम खालको पाइन्छ । यिनीहरूको कद मंगोलियनहरूको भन्दा अलि सानो आकारको हुन्छ । महिलाहरू कालो लामो कपाल भएका हुन्छन् भने पुरुषले छोटो पारेर काटेका हुन्छन् । ओठ पातलो तथा मध्यम खालको हुन्छ । उनीहरूको आँखाको रङ्ग खैरो तथा कालो हुन्छ ।

२.६ पहिरन तथा गरगहना

यस जातिका महिलाहरूले फरिया र चोलो लगाउने गर्छन् । फरिया लगाउँदा केही छोटो गरी लगाउँछन् र माथि चोलो वा ब्लाउज लगाउँछन् । पुरुषहरूको भने भेषभूषा तामाङ्ग जातिको र जस्तो महिलाको ज्यापू महिलाको जस्तो देखिन्छ । पुरुषहरू भने भोटो, दौरा सुरुवाल र इष्टकोट लगाउने गर्दछन् । अहिले आएर सर्ट पाइन्ट पनि लगाउने गरेको पाइन्छ । महिलाहरू नाकमा नथ्थी, सिन्दूर पोते र तिलहरी लगाउँछन् । गरगहना सुन र चाँदीद्वारा बनाइएको पाइन्छ । आजभोलि पहिरनमा केही आधुनिकता थपिँदै गएको भेटिन्छ ।

२.७ पेसा

पहरी जातिको परम्परागत पेसा कृषि र पशुपालन हो । यिनीहरू राडी, पाखी डाला, नाङ्गला पनि बुन्ने गर्दछन् । यिनीहरू माछा मार्ने, अर्काका ज्याला मजदुरी गर्ने, भारी बोक्ने आदि कामसमेत गर्दछन् । यस अध्ययनको मुख्य क्षेत्र ललितपुरको वडिखेल गा.वि.स. भएकोले त्यस ठाउँका पहरीहरूको मुख्य काम कृषि र डाला, नाङ्गला बुन्नु रहेको छ । त्यस ठाउँका डाला, नाङ्गला तथा हस्तनिर्मित अन्य वस्तुहरू उपत्यकाभित्र समेत परिचित भइसकेका छन् । आजभोलि केही पहरीहरू कोही व्यापार र व्यवसाय तथा नोकरीतिर पनि लाग्न थालेका छन् ।

२.८ परम्परागत जीवनचक्र

क) जन्म

यस जातिमा जब एउटी महिलाले शिशुको जन्म दिन्छन् तब महिला र शिशुलाई छुट्टै विशेष ठाउँमा राखिन्छ र त्यहाँ सीमित व्यक्तिलाई मात्र भित्र जान अनुमति दिइन्छ । शिशु जन्मेको पहिलो दिन आमालाई कसैले छुने गर्दैनन् तर पौष्टिक आहार तथा शक्तिवर्द्धक खाना भने खुवाइन्छ । जन्मिएको साँतौ दिनमा आमा र शिशुलाई त्यस कोठाबाट बाहिर ल्याई नुहाइधुवाइ गराएर परम्परागत शुद्धीकरण गर्ने चलन छ । त्यस दिन घरमा नाउ (हजाम) बोलाई परिवारका मानिसहरूले नड तथा कपाल काट्न लगाई उसलाई पैसा र चिउरा दिने चलन चल्दै आएको पाइन्छ ।

ख) न्वारन

भर्खर जन्मेका शिशुलाई र उसकी आमालाई शुद्ध गर्न नेवार बाहुनको साटो उपाध्याय ब्राह्मण बोलाइने चलन छ । उक्त दिन घर पूरै गाईको गोबर र रातो माटोले पोतेर त्यसपछि गहुँत, तिल र जहु मिलाएर पूरै घरमा छर्कने र सूर्य, पृथ्वी तथा

मुग्रालाई पूजा गरिन्छ । सूर्य र पृथ्वीलाई पूजा गर्दा शिशु सफा स्वच्छ र बलियो होस् भनी पूजा गरिन्छ र मुग्रो पूजा भने परम्परागत चलि आएको रीतिरिवाजअनुसार गरिन्छ । उक्त दिन शिशुको नामकरण गरी आमालाई पानी छुने अनुमति दिइन्छ ।

ग) पास्नी

पास्नीलाई अन्न प्राशन अथवा भात खुवाइ पनि भनिन्छ । पास्नी गर्नाका लागि बालक ६ महिना पुगनुपर्ने र बालिका भए पाँच महिना पुगनुपर्दछ । यो परम्परा अधिराज्यका अन्य जातजातिहरूमा जस्तै भएको पाइन्छ । उक्त दिन शिशुलाई ठोस खाने कुरा खुवाइन्छ । यस दिन एउटा उत्सव परम्परागत रूपमा मनाइने गरिन्छ । घर सफासुग्घर गरी आँगनमा जग्गे हालिन्छ । माटो वा गाईको गोबरको सानो डल्लो उठाइन्छ र त्यसमा पूजा गरिन्छ । उक्त समयमा दही फलफूल माछा, सुन र चाँदी जग्गेको अगाडि राखिन्छ । यसपछि अग्नि देवतालाई साक्षी राखी पूजा गरिन्छ । पास्नीभन्दा अगाडि शिशुलाई कुनै मन्दिरमा लैजाने चलन छैन । पास्नीका दिन घरको मुलीले खुवाउन सुरुवात गर्छन् र क्रमशः अन्य सदस्यले खुवाउने र त्यसपछि शिशुका मामाघरपट्टिका सदस्यले खुवाउने चलन छ । यसरी खाना खुवाउने कार्यक्रम सकेर बाँकी रहेको जुठो खानामा दियो बालेर सबैभन्दा कान्छा मामाले दोबाटामा लगेर राखिदिन्छन् ।

घ) छेवर

छेवरलाई कपाल काट्ने अवसरका रूपमा लिइन्छ । यो बालकमा मात्र लाग्नु हुन्छ जुन गर्दा बालक ७ वर्षदेखि आठ वर्षको हुनुपर्दछ । छेवरको दिन पक्का गरी बालकको मामालाई बोलाइन्छ र उसैको हातबाट कपाल काटिन्छ । यसरी कपाल काट्दा मामाले भान्जालाई लुगा फाटा आदि दिनुपर्दछ र मुख्य रूपमा टोपी आवश्यक पर्दछ । काटेको कपाललाई दोबाटोमा राखी बत्ती बालेर छोड्ने गरिन्छ ।

ड) व्रतबन्ध

पहरीहरू माघ महिनाको स्वस्थानी पूर्णिमाका दिन देवाली गरी व्रतबन्ध त्यसै दिन गर्ने चलन छ । उक्त दिन यिनीहरू सरस्वती र धर्तीको पूजा गर्छन् कसै कसैले ढुङ्गाको भूमिको मूर्ति र भूमिको पूजा गर्छन् ।

व्रतबन्ध गर्ने अघिल्लो दिन बालकले टाउको मुन्डन गर्ने नङ्ग, काट्ने कार्यका साथै नुवाइ धुवाइ गर्नुपर्छ । त्यसै दिन साँझ ६ माना चिउरा, उखु, माछाको सिद्रा, सुकेका सागहरू राखी दियो बाली सबै जना मिलेर पूजा आजा गर्दछन् । व्रतबन्धका दिन मामाघरबाट ल्याएको नयाँ लुगा बालकलाई लगाइदिइन्छ, र देवाली पूजा हुने ठाउँमा गई बोकाको बलि दिएर पूजाआजा गरिन्छ । पूजाआजा सकेपछि व्रतबन्ध गर्ने बालकलाई फेटा र धोती दिइन्छ । फेटा जति लामो भयो उति राम्रो भन्ने विश्वास गरिन्छ । पहरीहरू उक्त दिनलाई एउटा महत्त्वपूर्ण चाडको रूपमा लिई रमाइलो गर्ने, भोज खाने गर्दछन् ।

च) वैवाहिक कर्म

यस जातिमा विवाहका कुरा केटी पक्षबाट गरिन्छ । कुरा मिलेपछि केटाको परिवारले केटीको घरमा सुपारी, पैसा र सुनको औंठी दिई कुरा छिन्ने गरिन्छ । केटाले आफ्नो हुनेवाला ससुरालाई ४०-५० रूपैया लखा स्वरूप दिइसकेपछि हुनेवाला बेहुलीले आफ्नो हुनेवाला बेहुलासँग ढोगभेट गर्ने र विवाहको दिन तोक्ने गरिन्छ ।

यस जातिमा विवाह हुने दिन जग्गे बनाउने चलन पाइँदैन । जन्तीलाई निश्चित ठाउँ तोकिएको हुन्छ । बेहुलालाई छुट्टै कोठामा राखी धार्मिक कार्य सम्पन्न गरिन्छ । सातवटा सुपारी काँसको थालमा राखी सातै पटक पासा खेल्छन् । यसरी खेल्नुले दुबैलाई स्विकार्नु भन्ने अर्थ लाग्छ ।

पहरी जातिहरूको कन्यादान दिने चलन अलि भिन्न तथा रोचक खालको छ । कन्यादान दिने बेलामा दुलाहा र दुलहीको हात जोडेर काँचो धागोले बाँधिदिने र दुलहीका बुवाले बुवा नभए जेठो दाइले भाले कुखुरो बलि दिई त्यसको रगत हातमा पारी एक भयौ भनी कसम खुवाउन गलाउने चलन छ ।

विवाहको अर्को कार्य सिन्दूर हाल्ने बेलामा दुलाहाले दुलहीकी आमालाई धोती र केही दक्षिणा दिनुपर्छ । यसको अर्थ आमाले छोरीलाई हुर्काएको र दूधको भारा तिरेको भन्ने लाग्छ त्यसपछि दुलहीकी आमाले सिन्दूर हाल्ने अनुमति दिन्छन् । ब्राह्मण र क्षेत्रीमा जस्तै माइती पक्षले सिन्दूर हालेको हेर्नुहुन्न भन्ने चलन यस जातिमा पनि पाइन्छ । दुलाहा पक्षले ल्याएको लुगा गरगहना चुरा, धागो, पोते आदि दुलहीलाई दिई त्यही सामान लगाएर वैवाहिक कार्य सम्पन्न गरिन्छ । दुलाहा दुलहीका साथ जन्ती केटाको घर पुगेपछि दुलहीलाई दुलाही आमाले साँचोको भुत्तामा सातपटक ढोगाई भित्रयाइन्छ ।

छ) मृत्युकर्म

पहरी जातिमा मानिस मर्दा सबै गुठियारहरूलाई खबर गरिन्छ । गुठीका सदस्यहरूले बोकी अन्त्यष्टि गर्ने ठाउँमा पुऱ्याइन्छ । घर नजिक वा कुनै पहाडको टुप्पामा लास जलाइन्छ । लास जलाउँदा निस्केको धूँवा घर परिवारले देख्नुपर्छ भन्ने मान्यता छ । मलामी फर्केपछि धूपी मुखमा लगाई नुहाउने र काँडामा कुल्चिएर घरमा छिर्ने गर्छन् । यसरी अन्तेष्टि सकेर घरमा आई चिउरा खाने गर्छन् । क्रियापुत्री बस्ने ठाउँ सफा गरी ढिकुरो उठाइन्छ र त्यही क्रियापुत्रीले जे खायो त्यही चढाउने गर्छन् । घर तथा क्रियापुत्री चोख्याउने काम बाह्रौ दिनमा गरिन्छ । त्यस दिन परिवारका सबैले कपाल, नड काटी सफा हुने र नुहाइ धुवाइ गरी पूजाआजा गर्दछन् । यस किसिमका सम्पूर्ण कार्य उपाध्याय ब्राह्मणबाट गराइन्छ ।

२.९ चाडपर्व

सांस्कृतिक तवरले काभ्रे र ललितपुरका पहरीहरूले फरक किसिमले चाडपर्व मनाएको पाइन्छ । यो जातिका मानिसहरूले मनाउने मुख्य पर्वहरूमा देवाली, भूमिपूजा, गुठी, चैतेपूर्णिमा, कुशेऔंसी, दसैं, तिहार आदि पर्दछन् ।

चाडपर्वमध्ये ललितपुरका पहरीहरूले चैतपूर्णिमालाई महत्त्वपूर्ण रूपमा मान्दछन् । उक्त दिन तिनीहरू कोडकु गाउँ गई विभिन्न देवी देवताको पूजा गरी जात्रा मनाउँछन् । ललितपुरका पहरीहरूले मनाउने अर्को मुख्य पर्व भनेको धान्यपूर्णिमा र कुशे औंसी हो । भदौको कुशे औंसीको भोलिपल्ट बाजागाजाका साथ रातो मछेन्द्र नाथलाई पूजा गर्न जाने चलन छ । त्यस दिन उनीहरूलाई बाटामा पर्ने सबै घर परिवारले नयाँ अन्न चढाउन पठाउँछन् , फर्कदा जुन जुन घरबाट अन्न लिएको हो ती घरहरूमा प्रसाद छाड्दै फर्कन्छन् ।

ललितपुरका पहरीहरूले अन्य सबै चाडवाडहरू पनि ब्राह्मण क्षत्रीहरूले मनाउने जस्तै गरी मनाउँछन् ।

२.१० आर्थिक अवस्था

यस जातिको आर्थिक अवस्थाको अध्ययन गर्दा काभ्रे र ललितपुरका पहरीहरूमा ललितपुरका पहरीहरूको आर्थिक अवस्था निकै कमजोर र नाजुक पाइन्छ । काभ्रे खोपासीका पहरीहरूको आर्थिक अवस्था पलाञ्चोकका पहरीको भन्दा राम्रो भएको पाइन्छ । यसो हुनुमा पलाञ्चोकभन्दा खोपासी सहर बजार नजिक भएकोले र आर्थिक सवलताले गर्दा हो । काभ्रे र ललितपुरका पहरीहरूको मुख्य आय स्रोत भनेको कृषि हो । यिनीहरूले आफ्नो आर्थिक जीवनस्तरलाई माथि उठाउन विभिन्न पेसाहरू अपनाउँदै आएका छन् ।

पहरी जातिका मानिसहरूलाई हेर्दा अभै पनि अलि पछि परेको देखिन्छ । त्यसैले यिनीहरूलाई स्थानीय तवरबाट सहयोग गरेको खण्डमा आर्थिक विकास हुने देखिन्छ ।

सामाजिक संघ सङ्गठनहरूले यिनीहरूको उन्नति र उत्थानका लागि हौसला एवम् साहस दिनुपर्ने देखिन्छ । जे होस् पहिलाका पहरीभन्दा आजभोलिका पहरीहरू केही विकसित र आर्थिक रूपले पनि अगाडि बढेको देखिन्छ ।

सारांश

दोस्रो अध्यायमा पहरी भाषाको चिनारी, दिने विभिन्न पक्षहरूको उल्लेख छ । यिनीहरूको पृष्ठभूमि वा उत्पत्ति, बसोवास, पारिवारिक स्थिति, भाषा शारीरिक बनोट, यिनीहरूले प्रयोग गर्ने पहिरन तथा गरगहना, पेसा, परम्परागत जीवन चक्र (जन्म, न्वारन, पास्नी, छेवर ब्रतबन्ध, वैवाहिक कर्म, मृत्युकर्म) यिनीहरूले मनाउने चाडपर्व र आर्थिक अवस्था जस्ता पक्षहरूको उल्लेख गरी छोटकरीमा जानकारी दिइएको छ ।

अध्याय- तीन

त्रुटिविश्लेषणको सैद्धान्तिक अवधारण

३.१ परिचय

त्रुटिविश्लेषण आधुनिक भाषाविज्ञानबाट प्रभावित धारणा हो । आधुनिक अध्ययनको वर्तमान खोजअनुसार भाषाशिक्षण र त्रुटिविश्लेषण वास्तवमा स्रोत वा अन्य भाषा शिक्षणका क्रममा विकसित दृष्टिकोण तथा पद्धति हो तापनि त्यसकै अंशत केही भिन्न स्थितिमा पनि यसको उपयोग गर्न सकिन्छ । बालकको भाषा सिक्ने क्रममा भएको त्रुटिलाई त्रुटि नभनी सिकाइको क्रम वा प्रवृत्ति मानिन्छ । त्यसैले त्रुटिलाई विद्यार्थीको कमजोरी होइन भाषा सिक्ने प्रवृत्ति र उपायहरूको सङ्केतका रूपमा स्विकारिन्छ । अतः भाषाका शिक्षकलाई विद्यार्थीहरूले गर्ने त्रुटिहरूको प्रवृत्ति थाहा भएमा उनीहरूलाई कुन कुरा सिक्न गाह्रो हुँदोरहेछ त्यसको जानकारी प्राप्त गर्न मद्दत मिल्छ । (अधिकारी, २०६२ पृ. १३९) एकातिर त्रुटिहरूलाई भाषिक एकाइका आधारमा देखाउन सकिन्छ भने अर्कातिर यिनलाई सिकाइ प्रक्रिया त्रुटिगत प्रकृति एवम् प्रवृत्तिका आधारमा पनि औल्याइन्छ । तसर्थ उल्लेखित कतिपय आधारहरूमा केन्द्रित भई नेपाली भाषामा हुने गरेका त्रुटिहरूको पहिचान गरी त्यसमा सुधारात्मक कदम चाल्नु आजको आवश्यकता हो ।

त्रुटिविश्लेषण दोस्रो भाषा सिकाइसँग सम्बन्धित भए तापनि यो दोस्रो भाषा सिकारुको भाषामा मात्र प्रयोग गरिने होइन । पहिलो भाषा सिक्दा सिकारुले प्रशस्त समय र सहज वातावरण प्राप्त हुने हुनाले गल्तीहरू सुधार गर्दै सिक्दछ तर दोस्रो भाषा सिक्दा त्यस्तो प्रशस्त समय र सहजता प्राप्त हुँदैन । मातृभाषाको प्रशस्त प्रभाव र अभ्यस्त हुनाको कारणले प्रशस्त द्विविधा र कठिनाइ हुने गर्दछन् । यसले गर्दा प्रयोगमा भाषिक विचलन देखा पर्दछ । त्यसलाई त्रुटि भनिन्छ । यसरी भाषा सिकाइका क्रममा

विद्यार्थीहरूले के कस्ता त्रुटिहरू के कारणबाट गर्दछन् भनी गरिने अध्ययन विश्लेषण जसले ती त्रुटिहरू निराकरण गर्न महत्त्वपूर्ण सहयोग गर्दछ, त्यसलाई त्रुटि विश्लेषण भनिन्छ । (ढुङ्गेल, २०५९: १८८) । यसरी त्रुटि विश्लेषणबाट सिकारुको भाषिक स्थिति गति र सिकाइका रूपमा देखा पर्ने कठिनाइ वा समस्याहरूको बारेमा जानकारी मिल्ने हुनाले भाषा शिक्षणमा यसको महत्त्व टड्कारो देखिन्छ ।

त्रुटिविश्लेषण सिद्धान्त प्रायोगिक भाषाविज्ञानको मुख्य क्षेत्र हो । यो भाषा शिक्षणको क्षेत्रमा सन् १९७० को दशकपछि देखापरेको विधा हो । यसले स्थापित सिद्धान्त तथा पूर्वानुमानहरूलाई भाषा सिकाइका क्रममा कसी लगाउने काम गर्दछ (अधिकारी, २०५९: पृ. १२८) । गल्तीले सिकारुमा अझ निखार ल्याउँछ । यसलाई स्वाभाविक प्रक्रियाको रूपमा लिनु पर्दछ । त्रुटिविना सिकेको कुराभन्दा त्रुटिलाई असफलताको मुख्य कारण मान्नु भने हुँदैन ।

त्रुटिविश्लेषण र भाषाशिक्षण एक अर्काका परिपूरक हुन् । त्रुटि विश्लेषण दोस्रो भाषा वा मानक भाषा सिकाइसँग सम्बन्धित हुन्छ । त्रुटिहरूले सिकारुको भाषा सिकाइको प्रकृति (अवस्था) र प्रवृत्तिलाई सङ्केत गर्दछ । भाषाशिक्षणमा त्रुटिविश्लेषणको आफ्नै महत्त्व छ, जसलाई निम्नानुसार स्पष्ट पारिएको छ:

) प्रारम्भिक रूपमा बालकले सामान्य सम्प्रेषणको प्रयोजनका लागि भाषा सिक्छ, यसभन्दा बढी वा व्यापक रूपमा सामाजिक, व्यावसायिक तथा प्राज्ञिक प्रयोजनका दृष्टिले भाषा सिकाउन तथा शिक्षार्थीहरूले अनियन्त्रित वा नियन्त्रित जनसुकै सिलेवसको प्रयोगबाट प्राप्त भाषाका त्रुटिहरूको अध्ययन मानक भाषा सिक्ने दृष्टिले महत्त्वपूर्ण हुन आउँछ (अधिकारी, २०६२: पृ.१४०) ।

-) भाषा शिक्षकलाई शिक्षार्थीहरूले गर्ने त्रुटिहरूको बारेमा थाहा भएमा उनीहरूलाई कुन कुरा सिक्न सहज र कुन कुरा सिक्न कठिन हँदो रहेछ । त्यसको बारेमा जानकारी प्राप्त गर्न सहयोग मिल्ने हुनाले महत्त्वपूर्ण छ ।
-) भाषा सिकाइमा देखापर्ने कठिन क्षेत्रहरू पहिचान गरी कुन कुरामा विशेष ध्यान दिनुपर्ने, सिकाइमा के कस्ता शिक्षण विधि, शैक्षिक सामग्री र शिक्षण क्रियाकलाप उपयुक्त हुन्छन् भन्ने कुरामा समेत शिक्षकलाई सुझ प्रदान गर्न त्रुटिविश्लेषण महत्त्वपूर्ण हुन्छ ।
-) शिक्षार्थीहरूले पनि आफूले गर्ने त्रुटिहरूको प्रकृति र क्षेत्रहरूको पहिचान गरेर आफूले गर्ने त्रुटिहरूमा सचेत र सजग भएर त्यसमा सुधार गरी सिकाइलाई निरन्तरता दिन त्रुटिविश्लेषणको महत्त्वपूर्ण स्थान छ ।
-) अनुसन्धानकर्ताको लागि त्रुटिले भाषा सिकाइ कसरी हुन्छ वा भाषा सिकाइको प्रक्रिया र समस्याका बारेमा जानकारी दिन त्रुटिविश्लेषणको महत्त्वपूर्ण भूमिका हुन आउँछ ।
-) त्रुटिविश्लेषणबाट के कस्ता त्रुटि (गल्ती) कुन पक्षमा बढी हुन्छन् तिनलाई सुधारन के-कस्ता उपाय अपनाउन सकिन्छ भन्ने कुराको समेत जानकारी प्राप्त हुने हुनाले प्रायोगिक तथा सैद्धान्तिक दुवै दृष्टिले त्रुटिविश्लेषणकमो महत्त्व छ भन्नु गलत हुँदैन ।

पहिलो भाषा मानक भाषाका रूपमा सिक्दा होस वा दोस्रो भाषाका रूपमा सिक्दा होस् शिक्षार्थीहरूले गर्ने त्रुटिहरूको अवलोकन एवम् अध्ययन गरेर सूचना सङ्कलन गरी पूर्वानुमान सही छ या गलत छ भन्ने कुराको पहिचान गर्न सकिन्छ ।

साथै मनोभाषा विज्ञानको सिद्धान्त व्यवहारिक दृष्टिले सही छ या छैन भन्ने कुरा छुट्याउन पनि त्रुटिविश्लेषण उपयोगी देखिन्छ । (भण्डारी २०५४: पृ. ३)

भाषाशिक्षणका सन्दर्भमा शिक्षक विद्यार्थी दुवैलाई त्रुटिको प्रकृति र क्षेत्रको पहिचान गरी त्यसप्रति सचेत र सजग भई भावी सफलताका लागि मार्ग निर्देशन गर्न त्रुटि विश्लेषणको महत्त्वपूर्ण भूमिका हुन्छ ।

३.२ त्रुटिको प्रकृति र वर्गीकरण

सिकाइका क्रममा त्रुटि हुनु स्वाभाविक हो । चाहे पहिलो भाषा होस् या दोस्रो (लक्ष्य) भाषा सिकारुले विभिन्न किसिमका त्रुटि गर्ने गर्दछन् । ती त्रुटिको प्रकृतिको आधारमा त्रुटिलाई वर्गीकरण गर्न सकिन्छ । त्रुटिको प्रकृतिलाई केही प्रमुख आधारमा देखाउन सकिन्छ त्यसको लागि तल वृक्षरेख प्रस्तुत गरेर देखाइएको छ ।

बृक्षा रेख नं. ३.१

(साभार :- प्रायोगिक भाषाविज्ञान , भोजराज ढुङ्गेल, दुर्गाप्रसाद दाहाल (२०५९:१९८)

१. विकासशीलताको आधारमा

विकासशीलताको आधारमा त्रुटि तीन प्रकारका हुन्छन् । जुन निम्नप्रकार छन् । एस.पि. कर्डरले पनि त्रुटिलाई तीन किसिमले वर्गीकरण गरेको पाइन्छ ।

क) अव्यवस्थित त्रुटि

सिकारुले भाषा सिक्ने क्रममा एकै प्रकारको त्रुटि नगरी भिन्न-भिन्न खालका त्रुटि गर्दछन् भने यस्ता त्रुटिलाई अव्यवस्थित त्रुटि भनिन्छ । यस्ता त्रुटि गर्ने विद्यार्थी प्रारम्भिक अवस्थाको सिकाइमा छन भन्ने बुझ्नु पर्दछ अथवा यस्ता त्रुटि शिक्षार्थीले प्रारम्भिक अवस्थामा गर्ने त्रुटि हुन् । त्रुटिको प्रकृति गतिशील हुने हुनाले त्रुटिमा नियमितता हुँदैन जसले गर्दा अनुमान गर्न कठिनाई पर्दछ । सचेत गराए वा भए पनि व्यक्तिपिच्छे त्रुटि गर्न सक्छन् । यस्ता त्रुटिले भाषा सिकाइको अन्योलको स्थितिलाई सङ्केत गर्दछ । सिकारु आफैले यस्ता त्रुटिहरू सच्याउन सक्छ ।

ख) व्यवस्थित त्रुटि

सिकारुले भाषा सिक्दै गर्दा एउटै प्रकृतिको त्रुटि बारम्बार गर्दछ भने त्यस्ता त्रुटि व्यवस्थित त्रुटि हो । सचेत भएर भाषाको प्रयोग गर्दा पनि शिक्षार्थीले आफै त्यस्ता त्रुटि सच्याउन सक्दैन । त्रुटिप्रति अनभिज्ञ भई त्यस्ता त्रुटि नियमित रूपले गर्ने गर्दछ । पहिलो भाषा र दोस्रो भाषाबीचको सङ्क्रमणको अवस्थामा हुन त्रुटि व्यवस्थित त्रुटि हो । यसप्रकारका त्रुटि सिकारुले मातृभाषावाहेक अन्य भाषा सिक्दा गलत सामान्यीकरण, भाषिक ज्ञानको अभाव वा भ्रमपूर्ण व्युत्पत्तिका कारणले हुने गर्दछ । यस्तो त्रुटि प्रायः समूहपरक हुन्छ । व्यवस्थित रूपमा हुने त्रुटिहरू शैक्षणिक दृष्टिले पनि महत्वपूर्ण हुन्छन् । यसता त्रुटि अनुमेय हुन्छन् । यिनमा क्रमशः न्यूनीकरण हुँदै जान्छ र त्रुटिहरू सीमित हुँदै जाने हुन्छन् ।

ग) उत्तरव्यवस्थित त्रुटि

सिकारुले सैद्धान्तिक नियमको ज्ञान हुँदाहुँदै पनि असावधानीका कारणले गर्ने त्रुटिलाई उत्तरव्यवस्थित त्रुटि भनिन्छ । यस्ता त्रुटिहरू बारम्बार नदोहोरिने कतै कुनै कतै कुनै किसिमका हुन्छन् । यस्ता त्रुटिका विभिन्न कारण (थकान, सङ्कोच, जिब्रोको चिप्लाइ र कलमको चिप्लाइ आदि) हुन सक्छन् । त्यसैले यस्ता त्रुटि अनियमित हुन्छन् । यस्तो त्रुटि जानी जानी गर्ने हुनाले सिकारुलाई उसका त्रुटि औँल्याई सावधान गराई बारम्बार अभ्यास गराएमा स्वतः हटेर जान्छन् ।

२. स्रोतको आधारमा

शिक्षार्थीले कुन स्रोतबाट त्रुटि गरेको हो भन्ने कुरालाई दुई किसिमले विभाजन गरी अध्ययन गर्न सकिन्छ । जस्तै: भाषान्तरिक त्रुटि र अन्तरभाषिक त्रुटि

क) भाषान्तरिक त्रुटि

सिकिएको भाषाकै व्यवस्थासँग सम्बद्ध त्रुटिलाई भाषान्तरिक त्रुटि भनिन्छ । यस्ता त्रुटि दोस्रो (लक्ष्य) भाषाकै नियमहरूका गलत सामान्यीकरणबाट हुने गर्दछन् जस्तै:- खायो, पढ्यो शब्दमा 'ख' र 'पढ्' धातु हुन भन्ने थाहा भएका विद्यार्थीहरू गयो र भयो शब्दको धातुमा 'गा' र 'भा' हुन् भनी त्रुटि गर्ने गर्दछन् भने त्यहाँ भाषान्तरिक त्रुटि भएको हुन्छ ।

ख) अन्तरभाषिक त्रुटि

दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली सिकने शिक्षार्थीहरूले प्रयोग गर्ने भाषामा देखिने त्रुटिलाई अन्तरभाषिक त्रुटि भनिन्छ । जस्तै : एकजना कुकुर आयो । तिमी कहिले आयो? आदि ।

३. भाषाकोटिको आधार

भाषाका विभिन्न कोटिवा तहका आधारमा त्रुटिहरूलाई विभाजन गर्न सकिन्छ । यस्ता त्रुटि उच्चारणगत, वणविन्यासगत, व्याकरणगत अर्थतात्त्विक, शब्दभण्डारगत, शैलीगत आदि हुने गर्दछन् । आवश्यकताअनुसार त्रुटिहरूलाई वर्गीकरण गर्न सकिन्छ । जस्तै वचनगत, लिङ्गगत, आदरगत , कालगत , वाच्यगत आदि ।

४. गम्भीरताको आधार

अर्थ गम्भीरताका आधारमा त्रुटिहरूलाई निम्नलिखित २ प्रकारमा हेर्न सकिन्छ ।

क) अर्थघातक त्रुटि:

सिकारुले प्रकट गरेको विचारको अर्थ स्पष्ट नभएमा वा अर्थमा बाधा आएमा त्यस्तो त्रुटिलाई अर्थघातक / अर्थबाधक त्रुटि भनिन्छ । जस्तै: बाँस, भाँडा लेख्न पर्नेमा बास, भाडा र बास र भाडालाई बाँस र भाँडा भनेमा वा लेखेमा अर्थघातक त्रुटि हुन्छ ।

ख) अर्थअघातक त्रुटि:

त्रुटि हुँदा पनि अर्थमा बाधा पर्दैन भने त्यसप्रकारका त्रुटिलाई अर्थअघातक / अर्थअवाधक त्रुटि भनिन्छ । जस्तै : कितावलाई किताप लेखेमा वा भनेमा अर्थमा बाधा भएको मानिदैन त्यसैले यी अर्थअघातक त्रुटि हुन् ।

५. व्यापकताको आधार

व्यापकताको आधारमा त्रुटिलाई दुई भागमा बाँडिएको छ ।

क) आंशिक (शब्दगत) त्रुटि

कुनै वाक्यको खास अंशमा देखिने त्रुटिलाई आंशिक त्रुटि भनिन्छ । यस्तो त्रुटि कुनै पद वा शब्दमा हुने हुनाले यसलाई शब्दगत त्रुटि पनि भनिन्छ । यसले अर्थमा बाधा पार्दैन । जस्तै : कुकुर आउनुभयो । हरिहरू आयो ।

ख) समग्र त्रुटि

कुनै वाक्य वा वाक्यसँग सम्बन्धित त्रुटिलाई समग्र त्रुटि भनिन्छ । वाक्यका सभन्दा बढी शब्द वा पदावलीसँग आपसमा सम्बद्ध रहर त्रुटि हुन गर्दछ । यस्ता त्रुटिल वाक्य वा अन्तरवाक्यीय समग्रम अभिव्यक्तिलाई प्रभावित पार्न सक्दछन् । त्यसैल वाक्यमा भएको त्रुटिलाई समग्र त्रुटि भनिन्छ । जस्तै : तपाईंको काका आयो । त्यो गाइहरू गयो ।

६. स्वरूपको आधार

स्वरूपको आधारमा त्रुटि दुई प्रकारका छन् ।

क) लोपगत त्रुटि

सिकारुले भाषा सिकने क्रममा कुनै कुरा लोप गरी त्रुटि गर्छ भने त्यस्तो त्रुटिलाई लोपगत त्रुटि भनिन्छ । जस्तै:- माराजा, अध्यन, राष्ट्र आदि ।

ख) थपोटगत त्रुटि

सिकारुले वास्तविक स्वरूपमा केही थपेर भाषा प्रयोग गर्छ भने त्यस्तो बेला थपोटगत त्रुटि हुन आउँछ । जस्तै सकायो (सक्यो), इस्थायी ,(स्थाइ) परसाद (प्रसाद) आदि ।

७. औचित्य / अनौचित्यका आधारमा हुने त्रुटि

व्याकरण र सन्दर्भ अनुकूलको अभिव्यक्ति मात्र उचित ठहर्छ । व्याकरणिक हिसावले ठीक ठानिएको तर सन्दर्भहीन भाषिक प्रयोग अनुचित हुन्छ भने सन्दर्भ सुहाउँदो अभिव्यक्ति व्याकरणिक हिसावले त्रुटि पनि हुन सक्छ । जस्तै: सीता घर गएको छ । वाक्यमा व्याकरणात्मक दृष्टिले त्रुटि भए पनि सन्दर्भ वा प्रयोगगत रूपमा त्रुटि

मानिदैन यो औचित्यपूर्ण त्रुटि हो । म भात खान्छु । वाक्यलाई अंग्रेजीमा I rice eat भनेमा अनौचित्यपूर्ण त्रुटि हुन्छ ।

३.३ त्रुटिविश्लेषणको प्रक्रिया

सामान्यतः त्रुटि विश्लेषणमा दुईकिसिमको पद्धति अपनाउन सकिन्छ ।

क) पूर्वनिर्धारित कोटि पद्धति:

शिक्षार्थीहरूले गर्ने त्रुटिहरू के कस्ता भाषा व्याकरणगत कोटिअन्तर्गतका हुनसक्छन् । तिनको पहिले नै अनुमान गर्न सकिन्छ । लिखित मौखिक अभिव्यक्तिको परीक्षण गर्दा प्राप्त भएका त्रुटिलाई पूर्वनिश्चित कोटिगत र उच्चारण हिज्जे, रूप र वाक्यगत स्तम्भहरूमा क्रमशः भरिन्छ र सूचीकृत त्रुटिलाई विभिन्न कोटि उपकोटिमा विभाजन गरी हरेकको छुट्टाछुट्टै आधारमा विश्लेषण गरी देखाइन्छ भने त्यस्तो पद्धति पूर्वनिश्चित वा पूर्वनिर्धारित कोटिपद्धति हो ।

ख) पश्चनिर्धारित कोटिपद्धति:

खास भाषिक अभिव्यक्तिहरू लिई तिनीहरूको अध्ययन गरेर त्रुटिहरू सङ्कलन गर्ने र पहिचान गर्ने, त्रुटिको प्रकृतिअनुसार वर्गीकरण गरी व्याख्या विश्लेषण गर्ने र निराकरण गर्ने काय पश्चनिर्धारित कोटिपद्धति हो ।

यसरी पूर्वनिश्चित कोटिपद्धतिमा त्रुटिको सम्भावना पूर्वानुमानको आधारमा त्रुटिहरूको विश्लेषण गरिन्छ भने पश्चनिर्धारित कोटिपद्धतिमा विद्यार्थीमा देखिएका क्रियाकलापमा देखिएका त्रुटिहरूको आधारमा त्रुटि विश्लेषण गरिन्छ ।

स्वभावतः सिकारुले त्रुटिहरू गरिरहेका हुन्छन् । ती त्रुटिहरू के कस्ता हुन् ? कसरी हटाउने ? जस्ता कुरा त्रुटि विश्लेषण प्रक्रियाबाट थाहा पाउन सकिन्छ । सिकारुले गर्ने त्रुटिहरूको विश्लेषण प्रक्रिया निम्न चरणमा हुने गर्दछ ।

तलको वृक्षरेखामा यी कुराहरू हेर्न सकिन्छ ।

वृक्षरेख नं. ३.२

परिणाम

विश्लेषण

प्रारम्भ

त्रुटिविश्लेषण प्रक्रिया र चरणहरू (दुङ्गेल २०५९:१९८)

क) त्रुटिको सङ्कलन र पहिचान

सर्वप्रथम शिक्षार्थीहरूले के कस्ता प्रकृतिका त्रुटिहरू गर्दछन् भनी पूर्वानुमानका आधारमा लिखित, मौखिक, विषयगत, वस्तुगत, स्वतन्त्र वा निर्देशित प्रश्न अन्तरवार्ता छलफल, (भाषण, निबन्ध), प्रश्नावली विभिन्न साधनको प्रयोग गरी त्रुटिहरू सङ्कलन गर्नुपर्दछ । ती सङ्कलित त्रुटि हुन् वा होइनन्, कस्तो प्रकृतिका हुन् पहिचान गर्नुपर्दछ । त्रुटि पहिचान गरी यथार्थ पत्ता लगाउन विश्लेषणकर्ता (अनुसन्धानकर्ता) मा पर्याप्त धैर्य हुनुपर्ने हुन्छ ।

ख) त्रुटिको वर्गीकरण

त्रुटि भनेर पहिचान गरिसकेपछि ती त्रुटिहरूलाई सूचीबद्ध गरी विभिन्न आधार (अव्यवस्थित व्यवस्थित उत्तरव्यवस्थित) मा वर्गीकरण गर्नुपर्ने हुन्छ ।

ग) त्रुटिको व्याख्या/वर्णन

पहिचान गरिएको त्रुटिलाई वर्गीकरण गरिसकेपछि ती त्रुटि कुन प्रकृतिका हुन् ? त्रुटि हुनाका कारणहरू के के हुन् ? ती त्रुटि कुन क्षेत्रसँग सम्बन्धित छन् ? आदि विषयका बारेमा वर्णन व्याख्या गर्नुपर्दछ । यस प्रक्रियाबाट त्रुटिको बारेमा पूर्ण जानकारी मिल्दछ ।

घ) त्रुटिको निराकरणको उपाय

सिकारुले गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन विश्लेषणपश्चात् ती त्रुटि निराकरण गर्ने कि नगर्ने, कसले गर्ने कहिले गर्ने कसरी गर्ने, के कस्ता उपाय वा सावधानी अपनाएर गर्न सकिन्छ, त्यसको लागि उपयुक्त सुझाव प्रस्तुत गर्नु पर्दछ ।

यसरी उपर्युक्त प्रक्रियाबाट नै त्रुटि विश्लेषण गर्न सकिन्छ ।

सारांश

त्रुटिविश्लेषणको सैद्धान्तिक अवधारणा शीर्षक दिइएको यस अध्यायमा त्रुटिविश्लेषणको परिचय दिँदै यसका महत्त्वहरूलाई स्पष्ट पार्न खोजिएको छ । त्रुटिको प्रकृति र वर्गीकरणलाई वृक्षारेख देखाइ क्रमसँग तिनको परिचय दिइएको छ । त्यसपछि त्रुटिविश्लेषण प्रक्रियाको उल्लेख गर्दै वृक्षारेखमा देखाइएको छ, र तिनको विवरण क्रमसँग दिइएको छ ।

अध्याय चार

उच्चारणगत त्रुटिहरूको पहिचान र व्याख्या विश्लेषण

४.१ उच्चारणगत त्रुटिहरूको पहिचान

मौखिक भाषा उच्चारणसँग सम्बन्धित हुन्छ । मानवीय उच्चारण अवयवद्वारा उत्पन्न ध्वनि नै उच्चारण हो । बोलाइलाई प्रभावपूर्ण, अर्थपूर्ण र सार्थक बनाउन वक्ताले शुद्ध र स्पष्ट उच्चारण गर्नुपर्दछ । भाषा सिक्ने क्रममा सिकारुहरूले पहिलो भाषा होस् वा दोस्रो भाषा जुन भए पनि विभिन्न किसिमका त्रुटि गर्दछन् । यस्ता त्रुटिहरूलाई विभिन्न आधारमा हेर्न सकिन्छ । भाषिक एकाइ र सिकाइ प्रक्रिया तथा प्रकृतिका आधारमा त्रुटिहरूलाई छुट्याउन सकिन्छ । वर्णविन्यास, रूप, पदावली, वाक्य, अर्थ, सङ्कथन आदिलाई भाषिक एकाइगत त्रुटि भनिन्छ । वर्णगत त्रुटि उच्चारणसँग सम्बन्धित हुन्छ । (अधिकारी) २०५६:१२५) यो अध्ययन उच्चारणगत त्रुटिमा केन्द्रित भएकाले उच्चारणमा हुने त्रुटिहरूको पहिचान निम्नानुसार गर्न सकिन्छ ।

४.१.१ घोषत्वसम्बन्धी त्रुटि

स्वरयन्त्रमा कम्पन पैदा भई उच्चारण हुने सघोष ध्वनि हुन् । जस्तै ग, घ, ज, झ, ड, ढ, द, ध, भ, य, र, ल, व, ह आदि सघोष वर्ण हुन् । स्वरयन्त्रमा कम्पन पैदा नभई उच्चरित हुने अघोष ध्वनि हुन् । जस्तै क, च, ट, त, प, ख, छ, ठ, थ, फ, स अघोष वर्ण हुन् । सिकारुहरूले सघोषको सट्टा अघोष र कहिलेकाहीं अघोषको सट्टा सघोष उच्चारण गर्नु घोषत्वसम्बन्धी त्रुटि हो । जस्तै: किताब - किताप, सबै - सपै (सघोषको अघोष)

४.१.२. प्राणत्वसम्बन्धी त्रुटि

ध्वनिको उच्चारणमा कम श्वास प्रयोग भई उच्चारण हुने वर्णलाई अल्पप्राण भनिन्छ, र उच्चारणमा बढी श्वास लाग्ने महाप्राण भनिन्छ । त्यस्ता प्राणत्व वर्णको उच्चारणमा पनि त्रुटि हुने गर्दछ । अल्पप्राण उच्चारण हुनुपर्नेमा महाप्राण हुन्छ र कहिलेकाही अल्पप्राणबाट महाप्राण उच्चारण भई त्रुटि हुने गर्दछ । जस्तै: विद्यार्थी - विद्ध्यार्थी, साझा - साजा आदि ।

४.१.३ ट वर्गीय वर्ण त वर्गीय वर्णमा र त वर्गीय वर्ण ट वर्गीय वर्णमा उच्चारण भई हुने त्रुटि

यस्ता त्रुटिहरू ट (ट, ठ, ड, ढ) वर्गीय वर्णलाई त (त, थ, द, ध) वर्गीय वर्णमा र त वर्गीय वर्णलाई त वर्गीय वर्ण उच्चारण गर्दा हुने गर्दछन् । जस्तै: तेल - टेल, टालो - तालो आदि ।

४.१.४ अ को उच्चारणमा आ हुने त्रुटि

कुनै कुनै भाषाभाषीले अ वर्णलाई आ मा उच्चारण गरी भाषा बोल्छन् । त्यसमा पहरी भाषी पनि एक हो । जस्तै: अहिले - आहिले, अव-आव आदि ।

४.१.५ अनुनासिक उच्चारणमा हुने त्रुटि

यस्ता त्रुटिहरू अनुनासिक स्वर नासिक्य व्यञ्जन र कहिलेकाहीं अनुनासिक नै उच्चारण नगरी त्रुटि गर्ने गर्दछन् । जस्तै : आउँदैन-आउदैन, हुँदैन-हुदैन ।

४.१.६ शब्दको सुरुमा आउने स का अगाडि इ वा अ स्वर थपिएर हुने त्रुटि

जस्तै स्थायी-इस्थायी, इस्थिति-स्थिति, आदि ।

४.१.७ ण न उच्चारण हुने त्रुटि

ण लाई न उच्चारण गरी त्रुटि हुने गरेको पाइन्छ । जस्तै निर्माण-निर्मान, प्रमाण-प्रमान, प्राण-परान आदि ।

४.१.८ य ए का रूपमा उच्चारित हुने त्रुटि

य वर्णलाई ए वा ये उच्चारण गरी त्रुटि हुने गर्दछ । जस्तै: कतिपय-कतिपये, तृतीय-तृतीये, धन्यवाद-धन्नेवाद आदि ।

४.१.९ द ध का संयुक्ततामा ध लोप हुने र द द्वित्व हुने

जस्तै सुद्-सुद्ध, बुद्-बुद्ध, सिद्धान्त-सिद्धान्त आदि

४.१.१०. रेफ र संयुक्त ऋ को उच्चारणमा हुने त्रुटि

जस्तै : निर्माण निरमाण, अर्चना-अरचना मूर्ख-मुख आदि ।

४.१.११ उच्चारणमा ह वर्ण लोप हुने ।

उच्चारणमा ह वर्ण लोप भई उच्चारण त्रुटि हुने गर्दछ । जस्तै : महासचिव - मासचिव, महाजन-माजन आदि ।

४.१.१२ क्ष छ का रूपमा उच्चारित हुने

जस्तै असक्षम - असछेम, क्षमा -क्षेमा, पक्ष -पच्छे आदि ।

४.१.१३ भाषिकागत प्रभावमा शब्दको उच्चारणमा हुने त्रुटि

भाषा सिक्दा पहिलो भाषाको प्रभाव सिकने भाषा अथवा दोस्रो भाषामा पर्नु स्वाभाविकै हो जसले गर्दा त्रुटि हुने गर्दछ ।

त्यस्तै गरेर वर्ण विपर्यय भई उच्चारित हुने विदेशी भाषाको प्रभावले हुने त्रुटि हलन्त उच्चारणमा हुने त्रुटि वर्ण विन्यासको प्रभावले हुने त्रुटि, गति, यति र लय, विरामचिन्ह (प्रश्नवाचक, उदगार विस्मय आदि) वाक्य तहमा पनि त्रुटि हुने गरेको पाइन्छ । यसरी खास गरी उच्चारणगत त्रुटि वर्ण र शब्द तहमा गरेको पाइन्छ ।

४.२. व्याख्या र विश्लेषण

यो अध्ययन पहरी मातृभाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली भाषाको उच्चारणमा गर्ने त्रुटिहरूमा केन्द्रित रहेकाले यस अध्यायमा सामग्रीका रूपमा पहरी मातृभाषी विद्यार्थीहरूले गर्ने त्रुटिहरू सङ्कलन गरी उच्चारणमा हुने त्रुटिहरूको पहिचान, वर्णन र विश्लेषण गरिएको छ ।

यस अध्ययनमा पहरी मातृभाषी विद्यार्थीहरूले उच्चारणमा गर्ने सम्भावित त्रुटिहरूलाई दृष्टिगत गरी कक्षा ७ को 'हाम्रो नेपाली किताब' बाट शब्दहरू सङ्कलन गरी तथ्य सामग्रीका रूपमा लिइयो र यसमा घोषत्वसम्बन्धी उच्चारणका लागि ११ वटा शब्दहरू प्राणत्वसम्बन्धी १० वटा शब्दहरू र अनुनासिक सम्बन्धी १२ वटा शब्दहरू लिइएको छ । रेफ र ऋ उच्चारणसम्बन्धी १२ वटा शब्दहरू य/ए उच्चारणका लागि १० शब्दहरू व, ओ (त्व) उच्चारणका लागि ८ वटा र ढ (द-ध) उच्चारणका लागि ८ वटा शब्दहरू लिइएको छ र ट ठ ड, ढ वर्णको उच्चारणको लागि १६ वटा शब्दहरू ण/न उच्चारणसम्बन्धी ९ वटा शब्दहरू ह वर्ण उच्चारणसम्बन्धी ७ वटा शब्दहरू र शब्दोच्चारणका लागि सामान्य र जटिल शब्द गरी ३६ वटा शब्दहरू गरी जम्मा १३५ वटा शब्दहरू छनौट गरिएको छ । त्यस्तै उच्चारणसँग सम्बन्धित पाठ्याशं र स्वतन्त्र संवाद पनि सामग्री सङ्कलनका क्रममा समावेश गरी तिनीहरूलाई शब्दोच्चारणका सहायक सामग्रीका रूपमा राखिएको छ ।

यसरी पहरी मातृभाषीहरूले नेपाली भाषाको उच्चारणमा गरेका विभिन्न त्रुटिहरूको तथ्याङ्क निम्न तालिकामा देखाई व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ जुन यस प्रकार छ :

४.२.१ प्राणत्वको उच्चारणसम्बन्धी त्रुटि

कुनै वर्णको उच्चारण गर्दा बढी श्वास प्रयोग हुन्छ । त्यसलाई महाप्राण भनिन्छ र कुनै वर्णको उच्चारण गर्दा कम श्वास प्रयोग हुन्छ । त्यस्ता वर्ण अल्पप्राण हुन् । प्रायः उच्चारण गर्दा महाप्राणबाट अल्पप्राणतिर उच्चारण भएको पाइए तापनि कुनै कुनै वर्णहरू अल्पप्राणभित्रै पनि एक वर्णबाट अर्को वर्णमा परिवर्तित भई उच्चारण गरेको पाइयो । यस अध्ययनमा उच्चारणका दृष्टिले समस्यापूर्ण वर्णहरूलाई शब्दको तहमा राखेर उच्चारण गर्न लगाइयो । उच्चारणमा गरेका त्रुटिपूर्ण शब्दहरूलाई निम्नानुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

हुनुपर्ने उच्चारण	भएको उच्चारण
पश्चिम	पस्छिम
दृढता	दिघता / दिर्घता
उठ्छ	उथछ
सम्झायो	सम्जायो
सम्भावना	सभावना
नाघेर	नागेर
आफ्नो	आपनो
जबाफ	जबाप
ठीकवेठीक	थिकवेथिक
टाठो	ताथो

तालिका नं. ४.३.१.१ प्राणत्वको उच्चारणमा त्रुटि गर्ने विद्यार्थी सङ्ख्या र प्रतिशत

विद्यार्थी सङ्ख्या		
शब्दहरू	त्रुटिउच्चारण गर्ने	सहिउच्चारण गर्ने
पश्चिम	३०	७०
दृढता	६६	३४
उठ्छ	६६	३४
सम्झायो	३५	६५
सम्भावना	३५	६५
नाघेर	४५	५५
आफ्नो	४५	५५
जवाफ	३३	६७
ठीकबेठीक	२४	७६
टाठो	२४	७६

उपर्युक्त तालिकाबाट पहेरी मातृभाषी विद्यार्थीहरूले प्राणत्व उच्चारणमा प्रशस्त त्रुटि गरेको पाइन्छ । पश्चिम शब्दमा ३० जना अर्थात् ३०% ले सबैभन्दा बढी दृढता शब्दको उच्चारणमा र उठ्छ शब्दको उच्चारणमा ६६ जना अर्थात् ६६% ले त्रुटि गरेको पाइयो । त्यस्तै अन्य शब्दहरूमा सम्झायो सम्भावना मा ३५जना अर्थात् ३५% र नाघेर र आफ्नो शब्दमा ४५ जना अर्थात् ४५% ले जवाफ शब्दमा ३३ जना अर्थात् ३३% ले र ठीकबेठीक र टाठो शब्दमा २४ जना अर्थात् २४% ले त्रुटि गरेको देखिन्छ । यसरी महाप्राणलाई अल्पप्राण र अल्पप्राण वर्णको अल्पप्राण नै उच्चारण गरेर प्राणत्व सम्बन्धी त्रुटि गरेको पाइन्छ ।

४.२.२ घोषत्वको उच्चारणसम्बन्धी त्रुटि

कक्षा ७ अध्ययनरत पहेरी मातृभाषी विद्यार्थीहरूले सघोषबाट अघोष उच्चारण गरेको देखिन्छ । घोषत्वको उच्चारणमा विद्यार्थीहरूले गरेका त्रुटिहरू निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

हुनुपर्ने उच्चारण	भएको उच्चारण
रगत	रकत
गरिव	गरिप
किताब	किताप
लोग्ने	लोकने
लाग्छ	लाक्छ । लाछ
ध्यान	ढ्यान
सबै	सपै
आदरार्थी	आररार्थी

उपर्युक्त त्रुटियुक्तः शब्दोच्चारणलाई प्रतिशतमा निम्न तालिकामा देखाइएको छ ।

तालिका नं. ४३.२.१ घोषत्वको उच्चारणमा त्रुटि गर्ने विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या र प्रतिशत

विद्यार्थी सङ्ख्या				
शब्दहरू	त्रुटिउच्चारण गर्ने	प्रतिशत	सहिउच्चारण गर्ने	प्रतिशत
रगत	२४	२४	७६	७६
गरिव	२२	२२	७८	७८
किताब	३४	३४	६६	६६
लोग्ने	२५	२५	७५	७५
लाग्छ	२५	२५	७५	७५
ध्यान	२२	२२	७८	७८
सबै	१८	१८	८२	८२
सदस्य	३०	३०	८०	८०
आदरार्थी	३१	३१	६९	६९

माथि तालिकाको तथ्याङ्कबाट के कुरा प्रष्ट हुन्छ भने पहरी मात्रभाषी विद्यार्थीहरूले घोषत्व उच्चारणमा कम त्रुटि गर्दा रहेछन् । सहभागी १०० जना विद्यार्थीमा न्यूनतम १८ जना अर्थात् १८% देखि लिएर अधिकतम ३४ जना अर्थात् ३४% ले यससम्बन्धी उच्चारणमा त्रुटि गरेको देखिन्छ । रगत शब्दमा २४ जना अर्थात् २४% गरिव र ध्यान शब्दमा २२ जना अर्थात् २२% किताब शब्दमा सबैभन्दा बढी ३४ जना अर्थात् ३४% र सबै शब्दमा १८ जना अर्थात् १८% ले त्रुटि गरेका छन् भने लोग्ने

र लाग्छ, शब्दमा २५ जना अर्थात् २५% र सदस्य शब्दमा २० जना अर्थात् २०% र आदरार्थी शब्दमा ३१ जना अर्थात् ३१% ले त्रुटि गरेको पाइन्छ । यसरी घोषत्वसम्बन्धी उच्चारणमा सिकारुहरूको अभ्यासको कमी र सचेतताको कमीले यस्तो त्रुटि भएको हो भन्न सकिन्छ । किताब र किताप, दुवै शब्द कथ्य भाषामा उच्चारण हुने हुनाले किताबलाई किताप भनी विपर्यय गरी उच्चारण गर्नु स्वाभाविक मानिन्छ ।

४.२.३ अनुनासिक र अनुस्वार उच्चारणसम्बन्धी त्रुटि

पहरी मातृभाषी विद्यार्थीहरूले अनुनासिक र अनुस्वार उच्चारणमा त्रुटिहरू गरेको पाइन्छ । त्यस्ता त्रुटि गरिएका शब्दहरू निम्नानुसार छन् ।

हुनुपर्ने उच्चारण	भएको उच्चारण
बुभ्ने	बुभ्ने / बुजे
प्युँन	पिउन
अहिंसा	अहिसा / अहिन्सा
गाउँले	गाउले
गरें	गरे
भन्ने छौँ	भन्नेछौ / भनेछौँ
कैयौ	कयौ
संस्थान	सस्थान
ठिँडो	ठिडो
उमङ्ग	उमड / उमग
गडगा	गगा
जाँगर	जागर

यसप्रकारको त्रुटिपूर्ण उच्चारण गर्ने विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या र प्रतिशत निम्न तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका नं. ४.३.३.१ अनुनासिक र अनुस्वार उच्चारणमा त्रुटि गर्ने विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या र प्रतिशत

विद्यार्थी सङ्ख्या				
शब्दहरू	त्रुटिउच्चारण गर्ने	प्रतिशत	सहिउच्चारण गर्ने	प्रतिशत
बुभ्भे	३४	३४	६६	६६
प्यून	३४	३४	६६	६६
अहिंसा	३८	३८	६२	६२
गाउँले	३८	३८	६२	६२
गरें	३४	३४	६६	६६
भन्ने छौं	३४	३४	६६	६६
कैयौ	४६	४६	५४	५४
संस्थान	४६	४६	५४	५४
ढिँडो	३८	३८	६२	६२
गड्गा	३५	३५	६५	६५
उमङ्ग	३६	३६	६४	६४
जाँगर	३८	३८	६२	६२

माथि तालिकामा देखाइएको तथ्यअनुसार अनुनासिक उच्चारणमा प्रशस्त त्रुटि गरेको भेटिन्छ । सहभागी १०० जना विद्यार्थीहरूमा बुभ्भे, प्यून, गरें भन्नेछौं शब्दमा ३४ जना अर्थात् ३४% र अहिंसा गाउँले, ढिँडो जाँगर शब्दहरूमा ३८ जना अर्थात् ३८% ले त्रुटि गरेको पाइन्छ भने कैयौं, संस्थान शब्दमा ४६ जना अर्थात् ४६ % ले र उमङ्ग शब्दमा ३५ जनाले र गड्गा शब्दमा ३६ जना अर्थात् ३६% ले त्रुटिपूर्ण उच्चारण गरेको देखिन्छ । यसरी उच्चारणमा चन्द्रविन्दु र शिरविन्दु लाई ख्याल नगरी उच्चारण गरेकोले यस्तो त्रुटि भएको हो ।

४.२.४. रेफ र ऋ वर्णको उच्चारणमा हुने त्रुटि

रेफ र ऋ वर्ण युक्त शब्दको उच्चारण गर्न लगाउँदा रेफलाई 'र' र ऋ लाई 'रि' उच्चारण गरी त्रुटि गरेको देखिन्छ । त्यस्ता त्रुटिपूर्ण शब्द उच्चारण गर्ने विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या र प्रतिशतलाई निम्नानुसार तालिकामा देखाइएको छ ।

हुनुपर्ने उच्चार	भएको उच्चारण
कृतार्थ	किटार्थ/कृतार्थ
प्रवृत्ति	परर्विति/पर्विति
आर्थिक	आरथिक
कर्मशील	करमशील
दृढ	द्विढ /दिरढ
दृष्टि	दिष्टि /दिष्टि
स्वर्ण	स्वरण /स्वर्न
धार्मिक	धारमिक
तिर्खा	तिरखा
पर्यटक	परेटक/पर्येटक/पर्येतक
चर्चा	चरचा

तालिका नं. ४.३.४.१ 'रेफ' र 'ऋ' वर्णको उचरणमा त्रुटि गर्ने विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या र प्रतिशत

विद्यार्थी सङ्ख्या				
शब्दहरू	त्रुटिउच्चारण गर्ने	प्रतिशत	सहिउच्चारण गर्ने	प्रतिशत
कृतार्थ	३२	३२	६८	६८
प्रवृत्ति	३२	३२	६८	६८
आर्थिक	३२	३२	६८	६८
कर्मशील	२५	२५	७५	७५
दृढ	३५	३५	६५	६५
दृष्टि	३५	३५	६५	६५
स्वर्ण	३२	३२	६८	६८
धार्मिक	३२	३२	६८	६८
खिर्ता	४६	४६	५३	५३
पर्यटक	४६	४६	५३	५३
चर्चा	४२	४२	५८	५८

उपर्युक्त तालिकामा देखाइएअनुसार रेफ वर्णको उच्चारणमा जम्मा १०० जना सहभागी विद्यार्थीहरूमध्ये न्यूनतम २५ जनादेखि लिएर अधिकतम ४६ जनाले त्रुटि गरेको देखिन्छ, जसले कृतार्थ प्रवृत्ति आर्थिक स्वर्ण धार्मिक शब्दहरूमा ३२ जना अर्थात् ३२% प्रतिशतले कर्मशील, र दृढ, दृष्टि शब्दमा ३ जना अर्थात् ३५%ले त्रुटि गरेका छन् भने तिर्खा र पर्यटक शब्दमा सबैभन्दा बढी ४७ जना अर्थात् ४७% ले र चर्चा शब्दमा

४२% ले त्रुटि उच्चारण गरेका छन् । संस्कृतमा 'रि' र 'ऋ' वर्णको उच्चारणमा भिन्नता भए पनि नेपालीमा यी दुवै वर्ण उच्चारणमा भिन्नता पाइँदैन त्यसैले यी रि र ऋ वर्णको समान रूपमा उच्चारण गरी त्रुटि गर्नु औचित्यपूर्ण त्रुटि हो । यस्तो त्रुटिलाई स्वाभाविक रूपमा लिन सकिन्छ । र ऋ वर्णलाई शुद्ध रूपमा उच्चारण गर्न पर्याप्त अभ्यास गराउनु उपयुक्त हुन्छ ।

४.२.५ य र ए वर्णको उच्चारणमा गर्ने त्रुटि

पहरी मातृभाषी विद्यार्थीले य वर्णलाई ए ये उच्चारण गरी त्रुटि गरेको पाइन्छ, जुन निम्नानुसार देखाइएको छ -

हुनुपर्ने उच्चारण	भएको उच्चारण
एउटा / एउटै	यउटा / यउटै
यस	येस एस
अत्यन्त	अतेन्त अत्येन्त
पराजय	पराजए
व्यवसाय	व्येवसाए
सत्य	सत्ये/ सत्ते
यसपालि	एसपालि
यसरी	एसरी

तालिका नं. ४.३.५.१ य ए वर्णको उच्चारणमा त्रुटि गर्ने विद्यार्थी संख्या र प्रतिशत

विद्यार्थी संख्या				
शब्दहरू	त्रुटि उच्चारण गर्ने	प्रतिशत	सही उच्चारण गर्ने	प्रतिशत
एउटा / एउटै	४८	४८	५२	५२
यस	४८	४८	५२	५२
अत्यन्त	४८	४८	५२	५२
पराजय	४८	४८	५२	५२
व्यवसाय	४८	४८	५२	५२
सत्य	१८	१८	८२	८२
यसपालि	१८	१८	८२	८२
यसरी	१८	१८	८२	८२

माथिको तथ्याङ्कअनुसार य वर्णयुक्त शब्दको उच्चारणमा १०० जना सहभागी विद्यार्थीहरूमध्ये एउटा यस अत्यन्त, पराजय व्यवसाय, आदि शब्दहरूमा ४८ जना

अर्थात् ४८% ले त्रुटि गरेको देखिन्छ । सत्य, यसपालि , यसरी शब्दमा १८ जना अर्थात् १८% ले त्रुटि उच्चारण गरेको भेटिन्छ ।

४.२.६ ण न वर्णका उच्चारणमा हुने त्रुटि

कक्षा ७ मा अध्ययनरत पहरी मातृभाषी विद्यार्थीले ण लाई न उच्चारण गरी अधिक त्रुटि गरेका छन् । 'ण' वर्णको उच्चारणका लागि विभिन्न शब्दहरू लिइएको थियो । त्यस्ता त्रुटिपूर्ण शब्दहरू यसप्रकार प्रस्तुत गरिएको छ ।

हुनुपर्ने उच्चारण	भएको उच्चारण
कुण्ठित	कुन्ठित
मेरुदण्ड	मेरुदन्ड
विचारणीय	विचारनीय
निमन्त्रणा	निमन्त्रना
घोषणा	घोषना
श्रावण	श्रावन
खण्डनमण्डन	खन्दनमन्दन
पुण्य	पुन्य / पुन्ये
परिणाम	परिनाम

तालिका नं. ४.३.६.१ ण र न उच्चारणमा त्रुटि गर्ने विद्यार्थी सङ्ख्या र प्रतिशत

विद्यार्थी सङ्ख्या				
शब्दहरू	त्रुटिउच्चारण गर्ने	प्रतिशत	सहीउच्चारण गर्ने	प्रतिशत
कुण्ठित	८२	८२	१८	१८
मेरुदण्ड	८२	८२	१८	१८
विचारणीय	८२	८२	१८	१८
निमन्त्रणा	८२	८२	१८	१८
घोषणा	८२	८२	१८	१८
श्रावण	८२	८२	१८	१८
खण्डनमण्डन	७२	७२	२८	२८
पुण्य	७२	७२	२८	२८
परिणाम	७२	७२	२८	२८

प्रस्तुत तालिकामा देखाइएको तथ्याङ्कानुसार पहरी मातृभाषीहरूले 'ण' वर्णको उच्चारणमा पअधिकतम त्रुटि गरेको पाइन्छ । सहभागी १०० जना विद्यार्थीहरूमा कृष्णत, मेरुदण्ड विचारणीय, निमन्त्रणा, घोषणा, श्रावण शब्दहरूमा ८२ जना अर्थात् ८२% ले त्रुटिपूर्ण उच्चारण गरेको भेटिन्छ भने खण्डनमण्डन, पुण्य, परिणाम शब्दहरूमा ण वर्णको उच्चारण साधारणतया सबै भाषाभाषीले गर्ने र स्वयम् नेपाली भाषा बोल्नेले पनि ण वर्णको उच्चारणमा त्रुटि गर्ने हुनाले पनि ण वर्णमा अधिकतम त्रुटि गर्नु स्वाभाविकै हो ।

४.२.७ ट (ट,ठ, ड,ढ) वर्गीय वर्णको उच्चारणमा गर्ने त्रुटि

पहरी मातृभाषी विद्यार्थीहरूले ट वर्गीय वर्णको उच्चारणमा के कति त्रुटि गर्दछन् भनी परीक्षण गर्नका लागि समस्यापूर्ण शब्दहरू विद्यार्थीहरूलाई उच्चारण गर्न लगाउँदा 'ट' वर्गीय वर्णलाई त वर्गीय वर्ण उच्चारण गरी प्रशस्त त्रुटि गरेका छन् । अतः उच्चारणमा त्रुटि गरेको शुद्ध र सही उच्चारण गर्नुपर्ने शब्दलाई निम्नानुसार देखाइएको छ ।

हुनुपर्ने उच्चारण	भएको उच्चारण
बिताउन	बिटाउन
स्तर	स्टर
मोटामोटी	मोतामोती
रत्नाकर	रट्नाकर
निष्ठुरता	निष्ठुरटा
तयार	टयार
असन्तुष्ट	असन्टुष्ट / असन्टुष्ट
गोठाला	गोथाला
भक्तपुर	भक्टपुर
राष्ट्रिय	रास्तिय / रास्त्रिय / रास्तिए
डाडु	दादु
बिभुति	बिभुटि
पीडित	पीढित / पिधित
पढाइलेखाइ	पधाइलेखाइ
बढार्नु	बधार्नु
प्रतिक	प्रटीक

तालिका नं. ४.३.७.१ ट वर्गीय वर्ण (ट,ठ, ड,ढ) वर्णको उच्चारणमा त्रुटि गर्ने विद्यार्थी सङ्ख्या र प्रतिशत

विद्यार्थी सङ्ख्या				
शब्दहरू	त्रुटिउच्चारण गर्ने	प्रतिशत	सहिउच्चारण गर्ने	प्रतिशत
बिताउन	८३	८३	१७	१७
स्तर	८३	८३	१७	१७
मोटामोटी	८३	८३	१७	१७
रत्नाकर	८३	८३	१७	१७
निष्ठुरता	८४	८४	१६	१६
तयार	८४	८४	१६	१६
असन्तुष्ट	८४	८४	१६	१६
गोठाला	८४	८४	१६	१६
भक्तपुर	८४	८४	१६	१६
राष्ट्रिय	७५	७५	२५	२५
डाडु	७५	७५	२५	२५
विभूति	७९	७९	२१	२१
पीडित	७९	७९	२१	२१
पढाइलेखाइ	७९	७९	२१	२१
बढार्नु	७९	७९	२१	२१
प्रतिक	७०	७०	३०	३०

माथि तालिकामा उल्लेखित तथ्याङ्कलाई हेर्दा 'ट' वर्गीय वर्णमा अधिकतम त्रुटि गरेको देखिन्छ । ट वर्गीय ट, ठ, ड, ढ वर्णहरूमा १६ वटा शब्दहरू सामग्रीका रूपमा लिइएको थियो । सहभागी १०० जना विद्यार्थीहरूमा न्यूनतम ७५ जना अर्थात् ७५ % देखि १०० जना विद्यार्थीहरूमा न्यूनतम ७५ जना अर्थात् ७५% देखि लिएर अधिकतम ८४ जना अर्थात् ८४% ले त्रुटिपूर्ण उच्चारण गरेको पाइन्छ । बिताउन, स्तर, मोटामोटी, रत्नाकर शब्दहरूमा ८३ जनाले निष्ठुरता, तयार, असन्तुष्ट, गोठाला, भक्तपुर शब्दहरूमा ८४ जनाले र राष्ट्रिय, डाडु शब्दमा ७५ जनाले विभूति, पढाइलेखाइ, बढार्नु शब्दहरूमा ७९ जनाले र प्रतिक शब्दमा ७० जनाले उच्चारणमा त्रुटि गरेको पाइन्छ ।

पहरी भाषा र नेवारी भाषाको समानता हुने हुनाले यस्तो त्रुटि हुन्छ किनकि नेवारी भाषाको वर्ण व्यवस्थामा ट वर्गीय वर्ण नहुने हुनाले नेपालीमा त वर्गीय र ट वर्गीय वर्णको उच्चारणमा व्यतिरेक हुँदैन । त्यसैले पहरी मातृभाषीले 'ट' वर्गीय वर्णको त वर्गीय वर्णमा दन्तमूलीय रूपमा उच्चारण गर्ने हुनाले ती वर्णहरूको उच्चारणमा अधिकतम त्रुटि भएको पुष्टि हुन्छ ।

४.२.८ क्ष/छ वर्णको उच्चारणमा हुने त्रुटि

पहरी मातृभाषी विद्यार्थी रूले क्ष वर्णलाई छे /छ वर्णमा उच्चारण गरी त्रुटि गरेको पाइन्छ । क्ष वर्ण उच्चारण गर्न लिइएका शब्दहरू र त्रुटिपूर्ण उच्चारण गरेको शब्दहरूलाई निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

हुनुपर्ने उच्चारण	भएको उच्चारण
शिक्षा	सिच्छा
दक्षता	दछेता
क्षमता	छेमता
कक्षा	कच्छया
वृक्ष	वृच्छ / वृछे
समक्ष	समछे
पक्षविपक्ष	पच्छेविपच्छे
क्षेत्रीय	छेत्रीए
रक्षा	रच्छया

उक्त त्रुटिपूर्ण शब्दोच्चारण गर्ने विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या र प्रतिशत निम्न तालिकामा देखाइएको छ ।

तालिका नं. ४.३.८.१ क्ष/छ वर्ण उच्चारणमा त्रुटि गर्ने विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या र प्रतिशत

विद्यार्थी सङ्ख्या		
शब्दहरू	त्रुटि उच्चारण गर्ने	सही उच्चारण गर्ने
शिक्षा, दक्षता, क्षमता, कक्षा, वृक्ष, समक्ष	३६	६४
पक्षविपक्ष, क्षेत्रीय, रक्षा	३२	६८

माथिको तालिकाको तथ्याङ्कअनुसार क्ष वर्णको उच्चारणमा सहभागी १०० जना मध्ये शिक्षा, दक्षता, क्षमता, कक्षा, वृक्ष र समक्ष शब्दहरूको उच्चारण गर्न लगाउँदा ३६ जना अर्थात् ३६%ले उच्चारणमा त्रुटि गरेको भेटिन्छ भने पक्षविपक्ष क्षेत्रीय र रक्षा शब्दमा ३२ जना अर्थात् ३२%ले त्रुटिपूर्ण उच्चारण गरेको भेटिन्छ ।

४.२.९ व/ओ वर्णको उच्चारणमा हुने त्रुटि

कक्षा ७ मा अध्ययनरत पहरी मातृभाषी विद्यार्थीहरूले 'त्व' (त्त्व) वर्णलाई 'तो' /तो उच्चारण गरी त्रुटि गरेका शब्दहरू निम्नानुसार रहेका छन् ।

हुनुपर्ने उच्चारण	भएको उच्चारण
अस्तित्व	अस्तित्तो
स्वामित्व	स्वामितो
नेतृत्व	नेतृतो
स्थायित्व	स्थायितो
व्यक्तित्व	व्यक्तितो
कवित्व	कवितो
महत्त्वपूर्ण	महतोपुर्न
सतित्व	सतितो /सटिटो

उपर्युक्त शब्दहरूको उच्चारणमा त्रुटि गरेका विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या र प्रतिशतलाई निम्न तालिकामा देखाइएको छ ।

तालिका नं. ४.३.९.१ व (त्व) र ओ (तो) उच्चारण त्रुटि गर्ने विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या र प्रतिशत

विद्यार्थी सङ्ख्या		
शब्दहरू	त्रुटि उच्चारण गर्ने	सही उच्चारण गर्ने
अस्तित्व, स्वामित्व, नेतृत्व, स्थायित्व, व्यक्तित्व, कवित्व, महत्त्वपूर्ण, सतित्व	४८	५२

उपर्युक्त तालिका हेर्दा 'त्व' वर्णलाई तो /तो उच्चारण गरी त्रुटि गर्ने रहेछन् भनेर स्पष्ट हुन्छ । जम्मा १०० जना विद्यार्थीहरूले अस्तित्व, स्वामित्व, नेतृत्व, स्थायित्व, व्यक्तित्व, कवित्व महत्त्वपूर्ण र सतित्व शब्दहरूमा ४८ जना अर्थात् ४८% ले त्रुटि उच्चारण गरेको पाइन्छ ।

४.२.१० ढ्व वर्णको उच्चारणमा गर्ने त्रुटि

पहरी मातृभाषी विद्यार्थीहरूलाई सयुक्त ढ्व वर्णको उच्चारण गर्न लगाउँदा ध र द मात्र उच्चारण गरेको पाइन्छ । 'ढ्व' वर्णको उच्चारणमा गरेका त्रुटिपूर्ण शब्दहरू निम्नानुसार छन् ।

हुनुपर्ने उच्चारण	भएको उच्चारण
बुद्धि	बुदि
अशुद्ध	असुद / असुध
पद्धति	पदति / पधति
प्रसिद्ध	प्रसिध / प्रसिद
वचनवद्ध	वचनवद / वचनवध
सिद्धान्त	सिदान्त / सिधान्त / सिढान्त
बुद्धत्व	बुदतो / बुधतो / बुढटो
बृद्धि	विरधि / विरदि / वृढि

तालिका नं. ४.३.१०.१ मद्ध वर्णको उच्चारणमा विद्यार्थीहरको संङ्ख्या र प्रतिशत

विद्यार्थी सङ्ख्या		
शब्दहरू	त्रुटिउच्चारण गर्ने	सहिउच्चारण गर्ने
बुद्धि, अशुद्ध, पद्धति, प्रसिद्ध, वचनबद्ध, सिद्धान्त, बुद्धत्व, वृद्धि,	४३	५७

माथिको तालिकाअनुसार द्व वर्ण भएका शब्दहरूमा वृद्धि, अशुद्ध, पद्धति, प्रसिद्ध वचनबद्ध सिद्धान्त बुद्धत्व, बुद्धि आदि शब्दहरूमा सहभागी १०० जना विद्यार्थीहरूमध्ये ४३ जना अर्थात् ४३% ले त्रुटि गरी उच्चारण गरेका छन् । यसरी पहरी भाषी विद्यार्थीहरूले द्व वर्णलाई द /ध उच्चारण गरी अधिकतम त्रुटि गरेको तथ्य प्रमाणित हुन्छ ।

४.२.११ ह वर्णको लोप गरी उच्चारणमा गर्ने त्रुटि

उच्चारण गर्दा ह वर्ण लोप गरी त्रुटि गरेको पाइन्छ । उच्चारणका लागि छनौट गरिएका शब्दहरूलाई निम्नानुसार त्रुटि गरी उच्चारण गरेको भेटियो ।

हुनुपर्ने उच्चारण	भएको उच्चारण
साहित्य	सायिते / साइते / साइटे
महिमा	मैमा
पहिचान	पैचान
महिना	मैना
सहायता	सहायटा / सायता / साएटा
सहायक	साएक / सायक / साहेक
महाजन	माजन

तालिका नं. ४.३.११.१ ह वर्ण लोप गरी उच्चारण गर्ने विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या र प्रतिशत

विद्यार्थी सङ्ख्या					
शब्दहरू	त्रुटि गर्ने	उच्चारण प्रतिशत	सही गर्ने	उच्चारण प्रतिशत	प्रतिशत
साहित्य, महिमा, पहिचान, महिना,	२६	२६	७४		७४
सहायता, सहायक, महाजन	३६	३६	६४		६४

माथिको तालिका हेर्दा कतिपय शब्दहरूमा 'ह' वर्ण लोप गरी उच्चारण गरेको पाइन्छ भने कुनै शब्दमा आ वर्ण थपी उच्चारण गरी त्रुटि गरेको पाइन्छ । साहित्य महिमा, पहिचान, महिना शब्दहरूमा २६ जना ले त्रुटिपूर्ण उच्चारण गरेको पाइन्छ भने सहायता, सहायक, महाजन शब्दहरूमा ३६ जनाले गरेको पाइन्छ भने सहायता सहायक, महाजन शब्दहरूमा ३६ जनाले त्रुटिपूर्ण उच्चारण गरेका छन् । कथ्य रूपमा 'ह' लोप वा थपोट गरी उच्चारण गर्ने हुनाले यस्ता त्रुटि नेपाली मातृभाषी विद्यार्थी र नेपालीइतर मातृभाषी दुवै भाषी विद्यार्थीहरूले गर्दछन् । यस्तो त्रुटि हटाउन विद्यार्थीहरूलाई ह वर्ण आउने शब्दहरूको उच्चारणमा बारम्बार अभ्यास गराए स्वत हटेर जान सक्छ ।

४.२.१२ शब्दोच्चारणमा गरिएका त्रुटिहरू

माथि विभिन्न स्तम्भ र उपस्तम्भहरूमा पहरी मातृभाषी विद्यार्थीहरूले गर्ने उच्चारणगत त्रुटिहरूको बारेमा पहिचान वर्णन र विश्लेषण गरियो । त्यसका अतिरिक्त यस अध्ययनबाट अझ सान्दर्भिक र तथ्यपूर्ण जानकारी होस् भन्ने हेतुले कक्षा ७ को हाम्रो नेपाली किताबमा प्रयुक्त विभिन्न किसिमका सरल र जटिल शब्दहरू छनौट गरी

विद्यार्थीहरूलाई शब्दोच्चारण गर्न लगाइयो । यसमा कुनै शब्दको उच्चारणमा कम त्रुटि गरेको देखिन्छ भने कुनै शब्दमा अधिकतम विद्यार्थीहरूले उच्चारणमा त्रुटि गर्दा रहेछन् भन्ने देखिन्छ । त्यस्ता शब्दोच्चारणमा भएका त्रुटिपूर्ण शब्दहरूलाई निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

शब्दहरू	त्रुटि उच्चारण भएका शब्दहरू
प्रिया	पिरय
सदैव	सडैव
डयाड्डुड	द्याड्डुड
डुडडुड	दुडडुड
प्रलय	परलय / पर्लय
अपहरण	अपहरन
पाषाण	पासान
देवर्षी	देवरसी
उद्धार	उदार / उधार / उढार
कन्याडकुरुड	करयाडकुरुड
स्वयंवर	सोयेम्बर
अभिवृद्धि	अभिविरदि / अभिविरधि
प्रस्तर	परस्तर / परस्टर
तीर्थाटन	तीरथाटन
दूरदर्शी	दुरदरसी / डुरडसी
श्रेय	सेरय / सेर्य
प्रवन्ध	परवन्द
ऋग्वेद	रिग्वेद

अक्षता	अछेता
विज्ञान	विग्यान
धान्यपूर्णमा	धान्यपुरनिमा / धान्नेपुर्निमा
दुर्गम	दुगम
सुइँको	सुइको
अक्कल	अकल
डुँड	डुड
स्पर्श	इसपर्स
उल्लडघन	उल्डघन
सौहार्द	सौहारद
पँधेरो	पधेरो
बृक्षरोपण	वीक्षरोपन
सम्मिश्रण	समिस्रण / समिस्रन
इस्वरवादी	इसोरवादी
आक्षेप	आछेप
पिँडालु	पिडाली
समृद्धशाली	सम्रिदशाली / सम्रिथशाली
गाउँठाउँ	गाउँथाउ

उपर्युक्त शब्दोच्चारणमा विभिन्न सरल र जटिल समस्यापूर्ण शब्दहरू समावेश गरिएको थियो जसमा न्यूनतम २२ प्रतिशत देखि अधिकतम ६० प्रतिशतसम्मले त्रुटिपूर्ण उच्चारण गरेको देखिन्छ ।

४.३.१३. अनुच्छेद सस्वरपठन गर्दा त्रुटिपूर्ण उच्चारण गरेका शब्दहरू

हुनुपर्ने उच्चारण	भएको उच्चारण
गाईजात्रा	गाइजाटरा
दिन	डिन
सडक	सढक / सदक
कसैकसैले	कसइकसइले
त्यसो	तेसो
देवीदेवता	डेवीडेवटा
प्रत्येक	प्रतेक / प्रटेक
पत्नी	पटनी
ठूलो	थूलो
पीडा	पिढा / पिदा
निधो	निडो / निदो
मोटामोटी	मोटामोटि / मोटामोति
अन्दाज	अन्डाज
सकिँदो	सकिदो / सकिँदो
चित्त	चित
इन्द्रजात्रा	इन्दजाटरा
घोडेजात्रा	धोदेजाटरा
गठेमङ्गल	गठेमगल / गथेमङ्गल
धान्यपूर्णिमा	धान्यपुरनीमा / धान्नेपुर्निमा
साँस्कृतिक	सास्कृतिक
देखाएर	डेखाएर
थिए	ठिए

उपर्युक्त शब्दहरू रहेको अनुच्छेद सस्वर पठन गर्न लगाउँदा सहभागी विद्यार्थीहरूले कतिपय शब्दहरू उच्चारण गर्दा त्रुटि गरेको देखिन्छ । त्यस्तै अल्पविराम र पूर्णविरामको ख्याल नगरी पढेको पाइन्छ । सस्वरपठन गर्न विद्यार्थीहरूले अभ्यासको कमीले गर्दा एउटा शब्द पढ्दा तीन चार पटक दोहोर्याएको देखिन्छ । यसरी समय समयमा कथा निबन्ध र कविता आदि शिक्षण गर्दा विराम चिन्ह गति यतिको ख्याल गरी सस्वरपठनमा अभ्यास गराउनु उपयुक्त हुन्छ ।

४.३ उच्चरणगत त्रुटिका कारणहरू

उपर्युक्त उच्चारणगत त्रुटिहरूका आधारमा कक्षा ७ का पहरी मातृभाषी विद्यार्थीहरूले विभिन्न किसिमका त्रुटि गर्दा रहेछन् भन्ने कुरा विभिन्न तथ्यबाट थाहा पाउन सकिन्छ । यस्ता त्रुटिहरू घोषत्व उच्चारण, प्राणत्व उच्चारण, अनुनासिक उच्चारण, रेफ र ऋ को उच्चारण, ट ठ ड ढ ण य ए वर्णको उच्चारण, ह ढ , त्व र क्ष वर्णहरूको उच्चारण देखिएका छन् । यी बाहेक शब्दोच्चारणमा पनि त्रुटि गरेको पाइन्छ । यसरी दोस्रो भाषा सिकाइका क्रममा त्रुटि हुनमा विविध कारणहरू हुन्छन् । ती कारणहरू निम्नानुसार छन् ।

- क) मातृभाषाको प्रभाव
- ख) विद्यार्थीहरूको असचेतता वा बेवास्ता
- ग) अभ्यासको कमी
- घ) विद्यार्थीको रुचि
- ङ) सही रूपमा शिक्षण हुन नसक्नु ।

क) मातृभाषा (वातावरण) को प्रभाव

पहरी मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली उच्चारण गर्दा प्रशस्त त्रुटि गरेको पाइन्छ । यसको मुख्य कारण मातृभाषा वा वातावरणको प्रभाव हो भन्न सकिन्छ ।

बालक सर्वप्रथम आमाको काखमा र छरछिमेकको वातावरणअनुसार भाषा सिक्छ , त्यो नै उसको मातृभाषा वा पहिलो भाषा हो । त्यो पहिलो भाषामा उसको जिब्रो समायोजित भइसक्ने हुनाले दोस्रो भाषा सिक्दा पहिलो भाषा वा मातृभाषाको प्रशस्त हस्तक्षेप हुन्छ । यसो हुनाले उच्चारण गर्न कठिन पर्नुका साथै त्रुटि हुन जान्छ ।

त्यस्तै पहरी मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेवारी भाषीहरूको जस्तै ट,ठ,ड,ढ, ण, क्ष र य यस्ता वर्णहरूको उच्चारणमा प्रशस्त त्रुटिहरू गरेको देखियो किनभने नेवारी भाषाको लिपि वा उच्चारणमा ट,ठ,ड,ढ,ण, क्ष र य वर्ण नभएकाले उनीहरूले ट, ठ, ड, ढ, ण या । क्ष वर्णहरूको सट्टा दन्तमूलीय त , थ , द, ध, न, ए । ये । क्ष छे वर्णहरूको उच्चारण गर्दछन् । नेपालीमा भैं 'ट' वर्गीय वर्ण र त वर्गीय पहरी भाषा नेवारको धेरै निकट भएकोले यस्तो त्रुटि हुन्छ । त्यस्तै बालकको घर परिवार र घर छिमेकमा जुन भाषाको बाहुल्य रहन्छ । त्यो बढी प्रयोग हुने भाषामा कम त्रुटि हुन्छ भने कम प्रयोग गर्ने भाषामा बढी त्रुटि हुन्छ । बालबालिकाहरूले विद्यालयमा मात्र नेपाली भाषाको प्रयोग गर्ने हुनाले बढी त्रुटि भएको हो भन्न सकिन्छ । यसरी मातृभाषा वा वातावरणले गर्दा पहरी मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको उच्चारणमा त्रुटि भएको हो भन्न सकिन्छ ।

ख) विद्यार्थीहरूको असचेतता वा बेवास्ता

कुनै पनि (भाषा) कुरा सिक्दा सजिलै र त्रुटिरहित भएर सिक्न सकिन्न । पहरी मातृभाषी विद्यार्थीले नेपाली भाषाको उच्चारणमा गरेका कतिपय त्रुटिहरू असचेतता वा लापर्वाहीले गर्दा भएका हुन् भन्न सकिन्छ । जस्तै रेफ र ऋ, ह, ङ, त्व अनुनासिक आदि वर्णका उच्चारणमा प्रशस्त त्रुटि गर्नुको कारण विद्यार्थीको बेवास्ता वा असचेतता हो । यस किसिमको त्रुटि मातृभाषी वक्ताहरूमा पनि रहेको देखिन्छ । कतिपय त्रुटि त भाषाको कथ्य स्वरूपजन्य हुन् भनेर पनि पुष्टि गर्न सकिन्छ ।

ग) अभ्यासको अभाव

अभ्यासले मानिसलाई पूर्ण बनाउँछ भनेभै विभिन्न भाषा भाषीबाट आएका विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषा एकाएक सिक्दा वर्ण र शब्द तहमा त्रुटिको मात्रा अधिक हुने गर्दछ । त्यसैले त्रुटि हुने क्षेत्र पत्ता लगाई बारम्बार अभ्यास गराएमा त्रुटि स्वतः हटेर जान्छ । यसरी पहरी मातृभाषी विद्यार्थीहरूले कतिपय शब्दहरूको उच्चारणमा गरेको त्रुटि हेर्दा अभ्यासको कमीले गर्दा भएको हो भनेर सजिलै भन्न सकिन्छ ।

घ) सही रूपमा शिक्षण हुन नसक्नु

शिक्षणप्रति शिक्षक पनि सचेत नभएमा विद्यार्थीले त्रुटि गर्न सक्छन् । शिक्षकले उच्चारणमा ध्यान दिई शिक्षण गरेमा र विद्यार्थीको उच्चारणमा सचेत भई सुनेर सच्याइदिने र सही निर्देशन दिने गरेमा उच्चारणगत त्रुटिहरू कम हुन सक्छन् । धेरै जसो त्रुटि शिक्षकको बेवास्ताले गर्दा भएको पाइन्छ भने शिक्षक आफूले नै उच्चारणमा त्यति ध्यान नदिने हुनाले पनि यस्तो त्रुटि हुने गरेको पाइन्छ ।

यसरी मातृभाषा, वातावरणको प्रभाव, अभ्यासको कमी, असचेतता, रुचिको कमी, शिक्षण विधि, क्रियाकलाप र शिक्षकको निष्क्रियता वा लापरवाहीका कारणले अन्य मातृभाषी विद्यार्थीले नेपाली भाषाको उच्चारणमा प्रशस्त त्रुटि गरेको देखिन्छ ।

सारांश

अध्याय चारमा उच्चारणगत त्रुटिहरूको पहिचान र व्याख्या विश्लेषण नाम दिइएको छ । उच्चारणमा हुने त्रुटिहरूको क्रमसँग पहिचान गरी व्याख्या र विश्लेषण गरिएको छ । त्रुटिगत शब्दहरू पहिचान गरी तिनीहरूको छुट्टाछुट्टै तालिका बनाई स्पष्ट रूपमा व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ । त्रुटि उच्चारण हुने कारणहरूको पनि यस अध्यायमा उल्लेख गरिएको छ ।

अध्याय पाँच

उपसंहार

सिकारुले सिक्ने क्रममा त्रुटि गर्नु स्वाभाविक हो । पहिलो भाषा सिक्दा होस् वा दोस्रो भाषा सिक्दा होस् त्रुटिविना सिकाइ सम्भव छैन । त्रुटि भयो भनी त्यसलाई बेवास्ता गरेर चटकक छोड्ने होइन कि त्रुटि निराकरण गरी सिकाइ गरेमा सिकाइ प्रभावकारी र दीर्घकालीन हुन्छ । नेपालका विभिन्न जनजातिले बोल्ने सबै भाषाहरू राष्ट्र भाषा हुन् । (अन्तरिम संविधान २०६३ संसोधनसहित २०६४) राष्ट्र भाषा लगायत अन्य प्रयोजनका निम्ति व्यापक भएकाले नेपाली भाषालाई अन्य भाषाभाषीले दोस्रो भाषाका रूपमा सिक्नु आजको वास्तविकता हो । नेपाली भाषीले नेपाली भाषा सिक्दा विभिन्न पक्षमा त्रुटि गर्ने गर्दछन् । यसै क्रममा पहरी भाषीले नेपाली भाषाको उच्चारणमा के कस्ता त्रुटि गर्दछन् भन्ने विषयमा यस अध्ययनलाई केन्द्रित गरिएको हो । पहरी मातृभाषी विद्यार्थीले उच्चारण गर्ने समस्यामूलक र सम्भावित वर्ण र शब्द छनोट गरी उच्चारण गर्न लगाउँदा विभिन्न किसिमका त्रुटि हुने कुरा उक्त विश्लेषणले पुष्टि गरेको छ । अध्ययनले देखाएका आधारमा यस अध्ययनको उपसंहारका क्रममा केही निष्कर्ष र सुझाव प्रस्तुत गरिएको छ ।

५.१ निष्कर्षहरू

पहरी मातृभाषी विद्यार्थीहरूले प्राणत्व र घोषत्व उच्चारणमा त्रुटि गरेको पाइन्छ । प्राणत्वतर्फ न्यूनतम २४ जना अर्थात् २४% अर्थात् २४% देखि लिएर अधिकतम ६६ जना अर्थात् ६६% ले त्रुटिपूर्ण उच्चारण गरेका छन् । त्यस्तै घोषत्वसम्बन्धी उच्चारणमा न्यूनतम १८ देखि अधिकतम ३४ जना अर्थात् ३४% सम्मले त्रुटि उच्चारण गरेका छन् । प्राणत्वसम्बन्धी महाप्राण घ, भ, ड, ढ, भ जस्ता वर्णमा उच्चारणगत त्रुटि गरेको देखिन्छ ।

पहरी मातृभाषी विद्यार्थीहरूले शिरविन्दु र चन्द्रविन्दु वर्णमा प्रशस्त त्रुटि गरेका छन् । यसमा १०० जना विद्यार्थीहरूमा अधिकतम ४६ जना अर्थात् ४६% सम्मले त्रुटिपूर्ण उच्चारण गरेका छन् । यसरी अनुनासिक । चन्द्रविन्दु र शिरविन्दु वर्णको ख्याल नगरी उच्चारण गर्नाले यस्ता त्रुटि भएका हुन् ।

रेफ र ऋ वर्णको उच्चारणमा पनि प्रशस्त त्रुटि गरेको पाइन्छ । संयुक्त ऋ वर्ण र रेफ लागेका शब्दहरूमा २५ देखि ४७ जनासम्मले त्रुटिपूर्ण उच्चारण गरेका छन् यस्तो त्रुटि विद्यार्थीहरूको असचेतता र अभ्यासको कमीका कारणले भएको हो ।

य वर्णको उच्चारणमा पनि पहरी भाषी विद्यार्थीहरूले प्रशस्त त्रुटि गरेका छन् । य वर्ण भएका शब्दहरू यश, अत्यन्त, पराजय, व्यवसाय, सत्य, यसरी शब्दमा १८ देखि ४८ जना सम्मले त्रुटिपूर्ण उच्चारण गरेको पाइन्छ । ए वर्णसँग सम्बन्धित त्रुटि गरेका छैनन् । यसरी य वर्णको उच्चारणमा ए ये वर्णको उच्चारण गरी अधिक त्रुटि गरेको देखिन्छ ।

ण न वर्णको उच्चारणमा पहरी मातृभाषी विद्यार्थीहरूले उच्चारणमा अधिकतम त्रुटि गर्दा रहेछन् भन्ने कुरा प्रमाणित भएको छ । ण, वर्णको उच्चारणमा अधिकतम ८२ जनाले त्रुटि गरेका छन् । पहरी भाषा नेवारी भाषाको निकटतम वा समानता भएको भाषा हो । नेवारीमा ण वर्ण हुँदैन र पहरी भाषीले पनि त्यही र त्यस्तै प्रयोग गर्ने हुनाले 'ण' लाई न कै रूपमा उच्चारण गरेका हुनाले अधिकतम त्रुटि भएको हो ।

पहरी मातृभाषी विद्यार्थीहरूले ट, ठ, ड, ढ वर्णको उच्चारणमा पनि अधिकतम त्रुटि गरेको देखिन्छ । जसमा न्यूनतम ७० देखि अधिकतम ८४ जना अर्थात् ८४% सम्मले त्रुटि गरेको पाइन्छ । पहरी भाषीहरूले दन्त्य त थ, द, ध वर्णलाई दन्तमूलीय ध्वनिका रूपमा उच्चारण गरेको पाइन्छ ।

क्ष/छ, वर्णको उच्चारणमा पनि त्रुटि गरेका छन् । क्ष वर्णयुक्त शब्दहरू शिक्षा, दक्षता, कक्षा, वृक्ष, समक्ष, पक्ष विपक्ष क्षेत्री, रक्षा आदि शब्द उच्चारण गर्न लगाउँदा न्यूनतम ३२ जनादेखि अधिकतम ३६ जना अर्थात् ३२% देखि ३६% ले त्रुटि गरेको देखिन्छ । उपयुक्त वर्णहरूको उच्चारणलाई छ / छे उच्चारण गरेको पाइन्छ ।

पहरी मातृभाषी विद्यार्थीहरूले संयुक्त 'द्ध' वर्ण उच्चारण गर्दा 'द' वा 'ध' उच्चारण गरी त्रुटि गरेको देखिन्छ जसमा बुद्धि, अशुद्ध, पद्धति, प्रसिद्ध, वचनबद्ध, सिद्धान्त, बुद्धत्व वृद्धि शब्दहरू उच्चारण गर्न लगाउँदा ४३ जना अर्थात् ४३% ले त्रुटि गरेको पाइन्छ । यसरी 'द्ध' वर्णको उच्चारण गर्दा विद्यार्थीहरूले असचेत भएकै कारणले त्रुटि गरेको देखिन्छ ।

त्यसैगरी 'ह' वर्ण लोप गरी उच्चारणगत त्रुटि गरेको पाइन्छ जसमा साहित्य, महिमा, महिना, पहिचान शब्दमा २६ जनाले अर्थात् २६% र सहायता, सहायक महाजन शब्दहरूमा ३७ जना अर्थात् ३७% ले त्रुटिपूर्ण उच्चारण गरेको पाइन्छ । कतै 'ह' वर्ण लोप गरी उच्चारण गरेका छन् भने कतै 'ह' वर्णको सुरुमा आकार थपी उच्चारणगत त्रुटि गरेका छन् ।

'व'/'ओ' (त्व/तो) वर्णको उच्चारणमा पनि त्रुटि देखिन्छ । यसमा औसत ४९ जना अर्थात् ४९ ले त्रुटि गरेका छन् । ती वर्णको उच्चारणमा विद्यार्थीको सचेतताको कमी र अभ्यासको कमीले गर्दा त्रुटि गरेको हो भन्न सकिन्छ ।

उपर्युक्त शब्दबाहेक उच्चारणगत त्रुटिहरू पत्ता लगाउन सरल र जटिल गरी ३५ वटा शब्द छनोट गरी शब्दोच्चारण गर्न लगाइयो । जसमा शब्द तहमा न्यूनतम २२ जना अर्थात् २२ देखि लिएर अधिकतम ६० जनासम्मले त्रुटि गरेका छन् । त्यस्तै केही पाठ्यांश सस्वरपठन र उच्चारण गर्न लगाई थप सूचना पनि सङ्कलन गरियो ।

समष्टिगत रूपमा यस अध्ययनको निष्कर्षमा के भन्न सकिन्छ भने कक्षा ७ मा अध्ययनरत पहरी मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको वर्ण, शब्द उच्चारणमा प्रशस्त त्रुटि गर्दा रहेछन् । यस्ता त्रुटि औसतमा ६०५ भन्दा बढी नै गर्दा रहेछन् । ट, ठ, ड, ढ, ण, य वर्णहरूको उच्चारणमा अधिकतम त्रुटि गरेको तथ्यले पुष्टि गर्दछ । अन्य केही वर्ण वा शब्दमा पनि न्यूनतम त्रुटि गरेको देखिन्छ ।

पहरीभाषी समुदायमा बसेका विद्यार्थीहरूले अधिक मात्रामा मातृभाषाकै प्रयोग गर्ने गर्दछन् । मातृभाषाको प्रशस्त प्रभाव परेको कारण नेपाली भाषाको उच्चारणमा प्रशस्त त्रुटि गरेका हुन् भने भाषागत जटिलता भाषिक व्यवस्थागत भिन्नता, शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापको न्यूनतम, विद्यार्थीहरूको असचेतता, ज्ञानको कमी ती शब्द वा वर्ण बीच भिन्नता नठान्नु, भाषा सिकाइमा सिकारुको रुचिको कमी, अभ्यासको कमी आदि विविध कारणले गर्दा पहरी मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली उच्चारणमा त्रुटि गरेका हुन् भन्न सकिन्छ ।

५.२ सुभावहरू

भाषा जनमानसमा बाँचेको हुन्छ । भाषाको जति धेरै प्रयोग गरियो त्यति नै परिष्कृत बन्दै जान्छ । भाषा सञ्चारको माध्यम भएकाले मानवीय जीवनको अपरिहार्य र महत्त्वपूर्ण पक्ष हो । बोली मानिसको पहिचान हो । बोलाइमा स्तरीयता, स्पष्टता र शुद्धता भएमा मात्र बोली मीठो, प्रभावपूर्ण र सम्प्रेष्य बन्न सक्छ । बोल्नेको पीठो बिक्रम, नबोल्नेको चामल पनि बिक्रम भन्ने नेपाली उखानबाट के स्पष्ट हुन्छ भने मानिसको बोली आधारभूत आवश्यकता हो । मान्छे राम्रो वा मीठो बोल्छ भने ऊ जस्तोसुकै परिस्थिति र ठाउँमा सजिलै समायोजन हुन सक्छ । भाषाका अन्य भाषिक सीपहरू सुनाइ पढाइ र लेखाइमध्ये बोलाई सीपको विकास हुनुपर्ने हुन्छ । मौखिक अभिव्यक्ति (बोलाई) सीपको विकास गर्न सर्वप्रथम सिकारुलाई सचेतताका साथ अभ्यस्त

गराउनुपर्दछ । बालकले सर्वप्रथम (आमाको काखमा) मातृभाषा सिक्दछ । यसले आफ्नो वरिपरिको वातावरणमा साथीसङ्गीसँग खेली खेली सिक्ने हुनाले पहिलो भाषा सिक्दा देखिने त्रुटि स्वतः निराकरण भएर जान्छ जुन सिकाइका लागि सहज र स्वाभाविक पनि हुन्छ । दोस्रो भाषा पहिलो भाषाको सापेक्षतामा सिक्ने हुनाले सिक्न कठिन हुन्छ । यसैले त्रुटिको मात्रा पनि अधिक हुने गर्दछ । त्यसमा मातृभाषाको लवजको प्रशस्त प्रभाव पर्ने हुनाले पनि दोस्रो भाषा सिकाइमा जटिलता आउनु स्वाभाविक हो । सिकाइका क्रममा हुने त्रुटिहरूलाई सहज र स्वाभाविक रूपमा लिई त्यस्ता त्रुटिहरूको प्रकृति र कारण पत्ता लगाई निराकरण गर्दै लगेमा पहिलो भाषासह दक्षता प्राप्त गर्न कुनै कठिनाई पर्दैन । त्यसैले भाषा सिक्दा धैर्य, लगनशीलता र प्रशस्त अभ्यासको आवश्यकता पर्दछ ।

पहरी मातृभाषी विद्यार्थीहरूले दोस्रो वा लक्ष्य भाषाका रूपमा नेपाली सिक्दा उच्चारणलगायत अन्य विविध क्षेत्रमा प्रशस्त त्रुटि गर्ने गर्दछन् । ती त्रुटि निराकरण गरी शुद्ध र स्तरीय नेपाली भाषा सिकाउनु आजको आवश्यकता हो । पहरी मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको उच्चारणमा गर्ने त्रुटिहरूको पहिचान, विश्लेषण गरी त्यस्ता त्रुटिहरू सुधार र निराकरण गर्न निम्नानुसार सुझाव वा उपायहरू प्रस्तुत गरिएको छ ।

- ।) नेपाली सजिलो विषय हो जुन शिक्षकले पनि जस्तो शिक्षण गर्दा पनि हुन्छ भन्ने मानिसकता हटाई नेपाली भाषामा दक्ष र तालिमप्राप्त शिक्षकलाई शिक्षण गर्न लगाउनुपर्दछ ।
- ।) तल्ला कक्षाहरूमा नै पहरी मातृभाषी विद्यार्थीहरूले त्रुटि गर्ने वर्णहरूको भिन्नता (व्यतिरेक) छुट्याई शुद्ध उच्चारण गर्न लगाउनुपर्छ ।
- ।) प्रत्येक कक्षामा नेपाली भाषा पाठ्यपुस्तकको अभ्यासमा राखिएका शब्दोच्चारणसम्बन्धी अभ्यास नमुनाका रूपमा लिई पाठबाट त्यस्तै धेरै शब्दहरू छनोट गरी शिक्षकले शुद्ध र स्पष्ट उच्चारण गरिदिने र विद्यार्थीहरूलाई

- सामूहिक वा व्यक्तिगत रूपमा दोहोर्‍याईदोहोर्‍याई शुद्ध र स्पष्ट उच्चारण गर्न लगाउने ।
- । पाठ्यपुस्तकमा रहेका साहित्यिक विधाहरू कथा, निबन्ध, कविता, जीवनी, संवाद र वादविवाद आदि शिक्षण गर्दा विद्यार्थीहरूलाई विधाअनुसार गति, यति र लय मिलाई सस्वरवाचन र शुद्धोच्चारण गरिदिने र उनीहरूलाई पनि त्यसै गरी सस्वरवाचन र लयबद्धवाचन र शुद्धोच्चारण गर्न अभ्यास गराउने ।
- । विभिन्न क्यासेट र रेकर्ड गरिएका सामग्रीहरू ध्यान दिएर सुन्न लगाई उनीहरूलाई पनि त्यसरी उच्चारण गर्न अभ्यास गराउने ।
- । देखेका र सुनेका विषय वा घटनाहरूको बारेमा चर्चा परिचर्चा गर्न वादविवाद गर्न लगाउने जसले बालकमा तर्कशक्ति बढ्नुको साथै शुद्ध उच्चारण गरी बोल्ने बानीको विकास गराउन सकिन्छ ।
- । कक्षामा विद्यार्थीहरूको सक्रियतामा जोड दिई बोलाई र लेखाइमा आपसी सहयोग र प्रतिस्पर्धात्मक वातावरण सिर्जना गरी शुद्ध प्रयोग गर्नमा प्रेरित र प्रोत्साहित गर्नु वाञ्छनीय हुने देखिन्छ ।
- । नेपाली भाषा शिक्षण गर्दा विद्यार्थीहरूले कुन क्षेत्रमा बढी त्रुटि गर्दछन् त्यही क्षेत्रमा बढी जोड दिएर त्यसकै समान उच्चारण हुने विकल्पहरूको शब्दजोडी बनाएर, श्रुतिसमभिन्नार्थक शब्दहरूको उच्चारणमा बढी अभ्यास गराउनुको साथै त्यस्ता त्रुटि हुनाको कारण पत्ता लगाई, सुधारका लागि उपयुक्त सुझाव र सल्लाह दिनुपर्दछ ।
- । कक्षामा विभिन्न वर्गका विद्यार्थीहरू हुन्छन् । कोही उच्च बौद्धिक क्षमता भएका हुन्छन् भने कोही मध्यम वा कमजोर पनि । यसरी कमजोर वा मध्यम विद्यार्थीहरूलाई अपहेलना, बेवास्ता र निरुत्साहित नगरी व्यक्तिगत रूपमा शुद्ध र स्पष्ट उच्चारण गर्न र बोल्न प्रोत्साहन दिनुपर्छ ।

- १) नेपाली भाषाशिक्षणका क्रममा शिक्षण सिद्धान्त, विधि, शिक्षण सामग्री र विभिन्न बोलाई शिक्षण क्रियाकलापहरूमा जोड दिई विद्यार्थीहरूलाई सक्रिय गराई शिक्षण गरेमा उच्चारणलगायत अन्य क्षेत्रमा देखिने त्रुटिहरू सजिलै हटाउन सकिन्छ ।
- २) विद्यार्थीहरूलाई सस्वरपठन र शब्दोच्चारण गराउँदा एक आपसमा सचेत भई मूल्याङ्कन गर्न लगाई सच्याउन लगाउनुपर्छ र त्यस्तो प्रक्रियामा सबै विद्यार्थीहरूलाई सहभागी गराउनुको साथै आवश्यकताअनुसार शिक्षाको थप सुभाब दिनुपर्छ । यसरी एक आपसमा उत्सुकता जगाई शिक्षण गर्नु उपयुक्त हुन्छ ।
- ३) हालको मूल्याङ्कन गर्ने तरिका लिखित परीक्षा मात्र छ, उच्चारणको क्षमताको मूल्याङ्कन गर्न मौखिक परीक्षाको व्यवस्था हुनुपर्ने देखिन्छ ।
- ४) व्यतिरेकी-विश्लेषण र त्रुटि विश्लेषणका निष्कर्षमा आधारित सामग्रीको प्रयोगमा जोड दिनु आवश्यक हुन्छ ।
- ५) नेपाली भाषा शिक्षकमा पहरी भाषाको पनि दक्षता हुनु आवश्यक ठहर्छ ।
- ६) उपयुक्त कक्षा अवलोकन निरीक्षण प्रक्रिया र अनुगमन पद्धतिको अनिवार्यतामा सम्बद्ध निकायको दृष्टि पुग्नु आवश्यक छ ।

सारांश

पाँचौँ अध्यायमा उपसंहार वा अन्तिममा पुरै अध्ययनको निष्कर्ष र सुभाब दिइएको छ । जसले त्रुटिकर्ताहरूलाई के कति कारणले त्रुटि हुने रहेछ, भन्ने कुराको जानकारी हुनुका साथै सावधानी अपनाउनमा सहयोग पुऱ्याउँछ ।

सन्दर्भसूची

- अधिकारी, हेमाङ्गराज (२०६२) प्रयोगात्मक शब्दकोश विद्यार्थी प्रकाशन प्रा.लि.
काठमाडौं ।
- अधिकारी हेमाङ्गराज (२०५९), भाषा शिक्षण: केही परिप्रेक्ष्य तथा पद्धति, विद्यार्थी पुस्तक
भण्डार, काठमाडौं ।
- अधिकारी, हेमाङ्गराज (२०४२), नेपाली वर्ण विन्यासमा पाइने त्रुटिहरूको अध्ययन,
त्रि.वि. शिक्षा, डीनको कार्यालय ।
- अधिकारी, हेमाङ्गराज (२०५९), सामाजिक र प्रायोगिक भाषाविज्ञान, काठमाडौं:
रत्नपुस्तक भण्डार ।
- ओभ्ता रामनाथ र मधुसुदन गिरी (२०५८) शोध सिर्जना र संस्कृत काव्यशास्त्र ।
के.सी. गङ्गाबहादुर (२०५५), द्वारा सुर्खेत जिल्लाका कक्षा ५ उत्तीर्ण मगरभाषी
विद्यार्थीहरूमा पाइने त्रुटिहरूको अध्ययन'
- खड्का, कृष्णबहादुर, (२०५९) सुर्खेत जिल्लाका कक्षा ५ मा अध्ययनरत थारुभाषी
विद्यार्थीरुले नेपाली भाषाको उच्चारणमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन ।
- गौतम, राजेश तथा अशोक थापामगर, (सन् १९९४) ट्राइवल इथिनोग्राफी अफ नेपाल
भाग २, बुक फेथ, इन्डिया ।
- ढकाल, शान्तिप्रसाद, (२०६०), प्रायोगिक भाषाविज्ञान (ते.स.) काठमाडौं: विद्यार्थी
पुस्तक भण्डार ।
- दुङ्गेल, भोजराज तथा दुर्गाप्रसाद दाहाल, (२०५९), प्रायोगिक भाषाविज्ञान, काठमाडौं:
एम. के. पब्लिशर्स एण्ड डिष्ट्रिब्यूटर्स ।
- बन्धु चूडामणि (२०५२) अनुसन्धान तथा प्रतिवेदन लेखन, रत्नपुस्तक भण्डार
भोटाहिटी ।

बन्धु चूडामणि (२०५३), भाषाविज्ञान, काठमाडौं: साभा प्रकाशन ।

....., (सं.) (२०६०), नेपाली साहित्यको इतिहास, काठमाडौं: नेपाल राजकीय प्रज्ञाप्रतिष्ठान ।

बानियाँ, शेरबहादुर (२०६०) द्वारा 'कक्षा ५ का लिम्बुभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली आचरणमा गर्ने त्रुटिहरूको विश्लेषण" शोध अध्ययन

भण्डारी, पारसमणि, (२०५४), प्रायोगिक भाषाविज्ञानका केही पक्ष, काठमाडौं: विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।

यादव, योगेन्द्रप्रसाद (२०६१) नेपालको भाषिक स्थिति, प्रज्ञा, पूर्णाङ्क १०० काठमाडौं ।

शर्मा, केदार तथा माधवप्रसाद पौडेल, (२०६०), नेपाली भाषा र साहित्य शिक्षण, काठमाडौं: न्यु हिरा बुक्स इन्टरप्राइजेज ।

श्री ५ को सरकार शिक्षा तथा खेलकुद मन्त्रालय पाठ्यक्रम विकासकेन्द्र, (२०५९), हाम्रो नेपाली किताव, (कक्षा ७), भक्तपुर: सानोठिमी ।

श्रेष्ठ, मीना (२०६१) "कक्षा ६ मा अध्ययनरत नेवारी (नेपाल) मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको उच्चारणमा गर्ने त्रुटिहरूको विश्लेषण" ।

व्यक्तिगत विवरण

नाम : सरिता थापा
जन्म मिति : २०३५/०१/११
स्थायी ठेगाना : नैकाप-१, काठमाण्डौ
पिता : रामजी थापा
माता : सानीमैया थापा
फोन नं. : ९८४१५०७७९२

शैक्षिक योग्यता

तह	संस्था
प्रवेशिका	श्री किरिणी उ.मा.वि. टौखेल, गोदावरी
आइ.एड्	सानोठिमी क्याम्पस, भक्तपुर
बी.एड्	सानोठिमी क्याम्पस, भक्तपुर
एम्.एड्.	विश्वविद्यालय क्याम्पस, कीर्तिपुर

सरस्वरवाचनको लागि लिइएको अनुच्छेद

घरायसी चिठी

१ स्थान: बौद्ध, महाङ्काल, काठमाडौं

मिति: २०४७/७/२३

२. प्रिय भाइ मनोज,

प्यार र शुभ आशीर्वाद

३. यहाँ म सन्चै छु । दाजु र दिदी पनि सन्चै हुनुहुन्छ । त्यहाँ तिमि सन्चै होला ।

४. रुम्जाटारबाट हवाइजहाज चढेको चालीस मिनेटमै म काठमाडौंको त्रिभुवन विमानस्थलमा ओर्लिएँ । विमानस्थलमा दाजु प्रणव र दिदी प्रशंसा मलाई लिन आउनभएको रहेछ । म खुसीले गद्गद् भएँ । दाजु र दिदीका साथ भाडाको गाडी ट्याक्सीमा चढेर हामी केही समयमै आफ्नो घरतिर लाग्यौं । काठमाडौं ज्यादै रमाइलो सहर रहेछ । त्रिभुवन विमानस्थलदेखि गौशाला, चावेल र चुच्चेपाटी हुँदै बौद्ध महाङ्कालस्थान पुग्दा बीचमा पर्ने बाटोघाटो र घरहरू देख्दा मलाई भन् रमाइलो लाग्यो ।

५. भोलिपल्ट बिहान दाजु र दिदीका साथ म गुह्येश्वरी र पशुपतिनाथको मन्दिरमा गएँ । शनिवारको दिन भएकाले त्यहाँ पशुपतिनाथको दर्शन गर्न आउनेहरूको ठूलो घुँइचो रहेछ । हामीले केही समय लाममा बसेर पशुपतिनाथको दर्शन गर्‍यौं । त्यसपछि बागमती नदीको किनारमा रहेको पशुपतिनाथको मन्दिरनजिकैको अर्को मन्दिर विरुपाक्षको दर्शन गर्न हामी यताउति घुम्‍यौं । त्यसको भोलिपल्ट दिउँसो काठमाडौंको काष्ठमण्डप, हनुमानढोका दरबार, राष्ट्रिय सङ्ग्रहालय, बालाजु र बूढानीलकण्ठ पुग्यौं ।

६. अनेकौ दिन लगाई हेनुपर्ने र घण्टौ वर्णन गर्न सकिने नेपालको राजधानी काठमाडौंको वयान म यस छोटो पत्रमा गर्न सकिदैन ।
७. देख्दा र घुम्दा एउटै सहरजस्तो लाग्ने यस उपत्यकाभित्र नेपालका ७५ जिल्लामध्येका ३ जिल्ला रहेछन् । काठमाडौंको पुरानो नाम कान्तिपुर हो भन्ने त तिमिले थाहा नै छ । काठमाडौं उपत्यकामा काठमाडौंपछिको अर्को जिल्ला ललितपुर हो । यसलाई पाटन पनि भन्दारहेछन् । प्रसिद्ध नेपाली कलाकार अरनिकोको जन्म यही भएको थियो । यस जिल्लामा पनि हेर्न लायक ठाउँहरू थुप्रै छन्; जसमध्ये कृष्णमन्दिर, पुरानो दरवार र जाउलाखेलको सदर चिडियाखाना मुख्य हुन् । यहाँ आएको पर्सिपल्ट दाजु दिदीले मलाई ललितपुर घुमाइदिनुभयो ।
८. अर्को दिन दाजु र दिदीका साथ म भक्तपुर गएँ । भक्तपुरको अर्को नाम भादगाउँ रहेछ । पाटनमा जस्तै यहाँ पनि मल्ल राजाहरूका पालामा बनाइएका राम्रा राम्रा मन्दिर र भवनहरू थुप्रै रहेछन् । तीमध्ये भक्तपुर दरवार र न्यातपोल (पाँचतले मन्दिर) अनौठोसँग बनाइएका रहेछन् ।
९. काठमाडौं उपत्यकामा घुम्दा मैले जे जति कुराहरू देखेँ र जाने त्यसको वयान यस सानो पत्रमा गरेर सकिन । बाँकी कुरा अर्को पत्रमा लेखेछु ।